

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

**VYBRANÉ ASPEKTY OVLIVŇUJÍCÍ PROBLEMATIKU
SUROGÁTNÍHO MATEŘSTVÍ**

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovic, CSc.

Autor práce: Kristýna Němcová, DiS.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: III.

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis studenta

Poděkování

„Děkuji vedoucímu bakalářské práce RSDr. Jánů Mišovici, CSc., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“ Také děkuji za čas, který nad mojí prací strávil. Velké díky také patří i respondentům, kteří k mému výzkumu přistoupili zodpovědně a poskytli mi rozhovory, na základě, kterých jsem mohla provést výzkum své práce.

Datum

Podpis studenta

Obsah

Úvod	1
1 Surogátní mateřství	3
1.1 Vymezení pojmu	3
1.2 Historie	4
1.3 Druhy náhradního mateřství	4
1.4 Indikace surogátního mateřství	6
2 Právní aspekty surogátního mateřství	7
2.1 Právní úprava v České republice	7
2.1.1 Listina základních práv a svobod	8
2.1.2 Úmluva o právech dítěte	10
1.1.2.1 Právo dítěte znát svůj původ	11
2.1.4 Další právní předpisy vztahující se k surogátnímu mateřství	11
2.1.5 Trestné činy související se surogátním mateřstvím	12
2.1.6 Smlouva o surogátním mateřství	14
2.2 Právní úprava v zahraničí	14
3 Etické aspekty surogátního mateřství	17
3.1 Etika surogátního mateřství	17
3.2 Co je považováno za „dobré“?	18
3.3 Komerce nebo altruismus?	19
4 Psychosociální aspekty surogátního mateřství	20
4.1 Psychický stav surogátních matek	20
4.2 Vztah surogátní matky a vývoj dítěte	21
4.2.1 Citová vazba a identita z pohledu dítěte	22
5 Orgán sociálně-právní ochrana dětí	23
5.1 Vymezení pojmu	24
5.2 Základní ustanovení	24
5.3 Zásahy orgánu sociálně-právní ochrany v případě surogátního mateřství	25
5.3.1 Popření otcovství	25
5.3.2 Určení otcovství	25
5.3.3 Osvojení	26
6 Praktická část	27
6.1 Popis metody a techniky výzkumu	27
6.2 Formulace a cíl výzkumu	27
6.3 Výzkumná otázka	27
6.4 Dílčí výzkumné otázky	28
6.5 Popis vzorku	28
6.6 Analýza rozhovorů	28
6.6.1 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska právního ..	29
6.6.2 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska etického ..	30
6.6.3 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska psychosociálního	32
7 Diskuze	34
Závěr	36
Seznam použité literatury a ostatních zdrojů	38
Přílohy	41
Seznam příloh	41

Otázky pro polostrukturovaný rozhovor.....	41
Abstrakt	44
Abstract	45

Úvod

Téma surogátní, jinak také řečeno náhradní mateřství, se v posledních letech velmi často objevuje v diskuzích lékařů, psychologů, politiků, sociálních pracovníků a i veřejnosti samotné. Názory odborníků i laické části obyvatelstva na problematiku surogátního mateřství se liší. Co je na tomto tématu tolik kontroverzního? V oblasti surogátního mateřství je obsaženo mnoho důležitých aspektů. K hlavním hlediskům spletnosti surogátního mateřství patří ten fakt, že do něj zasahují vědní obory jako etika, psychologie a právo. Surogátní mateřství zasahuje do mnoha oblastí a lidských profesí. Jednou z mnoha profesí, která posuzuje náhradní mateřství, je sociální práce, výkon sociálně-právní ochrany dětí. Zásadními zdroji inspirace pro zvolení tématu, byla moje vlastní pracovní zkušenost s touto problematikou a také kniha od Holé, která popisovala skutečný příběh surogátního mateřství, v němž se objevovala reálná fakta a dopady náhradního mateřství na zainteresované osoby, včetně narozeného dítěte.

Mezi cíle své práce jsem si určila jednak specifikovat a popsat vybrané aspekty, které ovlivňují problematiku surogátního mateřství, do nichž zahrnuji tedy aspekty právní, etické a psychosociální. Za další cíl jsem si zvolila propojení těchto zmíněných a vybraných aspektů surogátního mateřství s postoji sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k této problematice. Na tento druhý určený cíl navazuji v praktické části, kde zjišťuji pomocí kvalitativního výzkumu názory sociálních pracovníků k problematice surogátního mateřství, a to z hlediska jejich etického, psychologického a právního pohledu.

Základní dílčí otázky spojené s prací dělím na tři zásadní výše uvedené oblasti surogátního mateřství, jež jsou etika, psychologie a právo a zahrnují dále již konkrétní otázky k rozhovoru, které mi pomohou naplnit cíl mé práce. Na základě zodpovězených otázek k rozhovoru budu analyzovat postoj jednotlivých sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, a to z hlediska etiky, psychologie a práva. Sociální pracovníci sociálně-právní ochrany dětí jsou součástí procesu surogátního mateřství. Jsou nevyjímatelem článkem ke zprostředkování legality dítěte v rodině biologických rodičů. Jedná se o odborníky ve své profesi, která zahrnuje vědomosti z uvedených oblastí surogátního mateřství, kterými se zabývám a jsou stěžejní pro výzkum mé práce.

Teoretická část je rozdělena na pět hlavních kapitol. V první kapitole se věnuji obecnému pojetí surogátního mateřství, jež představuje uvedení do tématu práce. Tato

část zahrnuje obecné vymezení pojmu. Dále uvádím informace z historie, respektive vývoje surrogátního mateřství. Také se zmiňuji o jeho druzích, a to podle uspořádání vztahů mezi účastníky a podle finanční odměny. Pak se zabývám indikacemi, jež vedou k uskutečnění surrogátního mateřství. V následující kapitole se věnuji právním aspektům surrogátního mateřství, v jejíchž podkapitolách dále popisuji a odkazuji na základní a důležité parametry právního systému české republiky, jako je Listina základních práv svobod, Úmluva o právech dítěte a další, jež se dotýkají praxe či realizace surrogátního mateřství. V této kapitole věnuji část nejenom právní úpravě v České republice, ale také uvádím informace o právním zakončení surrogátního mateřství v zahraničí. Do teoretické části práce patří další stěžejní oblast, do které zahrnuji etické aspekty surrogátního mateřství. Zde se zabývám etickou stránkou této problematiky, jež považuji za neoddelitelnou část surrogátního mateřství. V dílčích podkapitolách věnuji pozornost otázkám komerce a altruismu, dále otázkám postavení surrogátní matky a také zde zahrnuji důvody surrogátního mateřství, které mohou vést k neetickému chování. Po etických aspektech následují aspekty psychologické. Zde se věnuji vztahu surrogátní matky k dítěti a jejímu psychickému stavu a také psychologickým aspektům, které ovlivňují vývoj dítěte a jeho sociálnímu fungování. Poslední kapitolu teoretické části své práce věnuji sociálně-právní ochraně dětí, její základnímu ustanovení a zmiňuji zásady sociálně-právní ochrany v případě surrogátního mateřství.

Pro praktickou část jsem zvolila metodologii kvalitativního výzkumu. Výzkum realizuji se sociálními pracovníky sociálně-právní ochrany dětí. V praktické části popisuji metodu výzkumu, pro který jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Interview jsem uskutečnila se šesti sociálními pracovníky. Zjišťuji a následně analyzuji postoj sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany k problematice surrogátního mateřství.

Mezi zdroje, ze kterých pro svoji práci čerpám patří například: „*Právní problematika umělé lidské reprodukce, Současnost a budoucnost právní regulace surrogátního mateřství, Právně-etické otázky náhradního mateřství a dále Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí.*“ Dále získávám informace z odborných článků, zákonů a internetových diskuzí z oblasti psychologie, práva, etiky, sociální práce i zdravotnictví.

1 Surogátní mateřství

V této kapitole se zaměřuji na význam pojmu surogátního mateřství. Uvádím základní informace o charakteristice surogátního mateřství, jeho historii, druzích a také co je podstatné pro jeho indikaci.

Téma surogátního mateřství je ve světě velmi kontroverzním tématem. Nechá-li se stranou, že zpochybnilo platnost prastaré maximy, že matka je vždy jistá, pojí se s ním řada dalších právních a etických otázek. Na jedné straně dává naději párům, které by dříve zůstaly bez vlastních dětí, na druhé straně závažným způsobem zpochybňuje pojem rodičovství a mateřství jako sociální instituci. Debata je současně vedena o slučitelnosti surogátního mateřství s lidskou důstojností, neboť podle některých názorů vede surogátní mateřství k ryzí komercializaci ženského těla.¹

1.1 Vymezení pojmu

V dnešní době nabízí nejefektivnější možnosti řešení neplodnosti reprodukční medicína. Jde o jeden z nejrychleji se rozvíjejících oborů lékařství. Reprodukční medicína dnes zná řadu procesů a technologií, s jejichž pomocí lze neplodnost překonat. Patří mezi ně i náhradní mateřství, pro něž se užívá také označení „surogátní“ či „surogační“ mateřství.

*„Surogátní neboli náhradní mateřství v obecné rovině představuje situace, kdy žena otěhotní, ať už přirozenou cestou či nikoliv, následně dítě porodí a pak jej předá jinému páru, ve většině případu se pak jedná o neplodný pár“.*²

Jiná literatura charakterizuje surogátní mateřství jako mateřství, při němž pro rodičovský pár, v němž není žena schopna ze závažných zdravotních důvodů plod počít, donosit a porodit dítě, tento plod donosí a dítě porodí jiná žena.³

Podle mezinárodní federace gynekologie a porodnictví FIGO (International Federation of Gynecology and Obstetrics) je surogátní mateřství metodou asistované reprodukce, použitelnou však pouze v případech zdravotní indikace. FIGO definuje náhradní mateřství jako „reproduktivní model, kdy žena nosí plod a porodí dítě pro pár,

¹ Srov. ZEMANDLOVÁ, A.: *Současnost a budoucnost právní regulace surogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012, s. 1. [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodivcovstvi/ZemandlovaAnna.pdf

² ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 35

³ Srov. DOLEŽEL, T., MALÍŘ, J.: *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a zdravotnictví: Současný stav a perspektivy*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2016, s. 144

kde je žena těhotenství a porodu neschopna pro kongenitální či děložní abnormalitu anebo proti těhotenství existuje vážná zdravotní kontraindikace.⁴

1.2 Historie

Institut surogátního mateřství je poměrně starý. Již kniha Genesis se zmiňuje o situaci, kdy neplodný pár Abrahám a Sára řeší situaci za pomoci služek, které oplodněny Abrahámem porodily páru Izmaela, Jákoba a Ráchel. Je to ve spojení s následnou adopcí nejjednodušší a dosud nepřekonaný způsob odstranění neplodnosti v manželství, je-li příčina na straně ženy.⁵

Postupem času byla neplodnost manželského páru řešena adopcí či obdobnými právními kroky, které byly pregnantně upraveny především v normách soukromého práva římského. Klasická římskoprávní úprava adopce se stala vzorem současných právních norem.⁶

K realizaci surogátního mateřství docházelo i ve středověku. Přistupovalo se k němu především ve vyšších vrstvách a důvodem bylo zachování rodu. Ještě v některých zemích Evropy v průběhu 20. století byl praktikován obyčej, kdy neplodná manželka přivedla svému muži další ženu, aby mu rodila děti.⁷

Průlomovým rokem byl až rok 1978, kdy se ve Velké Británii po dlouholetém úsilí narodilo první dítě mimotělním oplodnění. První dítě odnošení surogátní matkou v České republice se narodilo v roce 1993 na klinice ve Zlíně. Biologická matka nemohla mít děti, protože jí ze zdravotních důvodů byla odebrána děloha.⁸

1.3 Druhy náhradního mateřství

Z výše uvedeného názvu vyplývá, že surogátní mateřství poskytuje různé varianty uspořádání mezi jednotlivci, kteří se na celém procesu podílejí, ale také může nabízet rozlišení podle finanční kompenzace. Co se týče uspořádání vztahů mezi aktéry celého procesu, mohou přijít v úvahu tři různé varianty.

⁴ Srov. ZEMANDLOVÁ, A.: *Současnost a budoucnost právní regulace surogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012, s. 2. [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodcovstvi/ZemandlovaAnna.pdf

⁵ Srov. Tamtéž, s. 5

⁶ Srov. ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 28

⁷ Srov. HADERKA, J.: *Surogační mateřství*. Právny obzor, 1986, roč. 10, s. 925

⁸ Srov. ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 28

Jako první varianta je skutečnost, že v současnosti je možné, aby mělo dítě až pět biologických rodičů v biologickém a právním smyslu. K takové situaci dochází v případech: „*Nemá-li náhradní matka k embryu, které nosí v děloze jakoukoli genetickou vazbu, neboť embryo vzniklo spojením dárcovského vajíčka s dárcovskou spermií, případně jde o darované embryo, Pár, pro který náhradní matka plod nosí, nemá – stejně jako náhradní matka – k dítěti žádný biologický vztah*“.⁹

Druhá možnost nastává, *pokud je náhradní matka zároveň genetickou matkou dítěte*.¹⁰ Jedná se o tzv. částečné surogátní mateřství, kdy náhradní matka poskytuje nejen dělohu, ale i svá vajíčka a spermie pocházejí od partnera postižené ženy.¹¹ Jde tedy o případ, kdy žena, usilující o dítě, je neplodná a nemůže dodat vajíčko k následnému oplodnění. Přichází tedy na řadu dárkyně vajíčka, kterou může být, jak je výše uvedeno, náhradní matka, nebo i cizí žena. V tomto procesu mohou hrát roli až tři ženy – neplodná žena, žena, která dítě donosí a porodí (náhradní matka), a žena, která je dárkyní vajíčka.¹²

*Třetí variantou je situace: „Kdy je embryo geneticky spojeno s mužem i se ženou z neplodného páru a náhradní matka skutečně „pouze“ dítě odnosi a porodí. Nutno říci, že toto řešení doporučuje jako eticky nejpříjemnější také již zmiňovaná FIGO (International Federation of Gynecology and Obstetrics).“*¹³ V tomto případě se jedná o tzv. úplné surogátní mateřství, kdy tedy mezi dítětem a náhradní matkou není žádná genetická příbuznost.¹⁴ Tento druh surogátního mateřství se také označuje termínem gestační mateřství, někdy také hostitelské.¹⁵

Po variantách uspořádání mezi jednotlivci procesu surogátního mateřství, také existuje rozlišení podle finanční kompenzace, kam řadíme pojmy altruistické surogátní mateřství a komerční surogátní mateřství, viz kapitola 3.3.

⁹ ZEMANDLOVÁ, A.: *Současnost a budoucnost právní regulace surogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012, s. 3. [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/ZemandlovaAnna.pdf

¹⁰ Tamtéž, s. 3

¹¹ DOSTÁL, J.: *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*. Olomouc, 2007, s. 84

¹² Srov. KUBÍKOVÁ, L.: *Psychosociální problematika náhradního mateřství*. Praha, 2015, bakalářská práce, s. 18

¹³ ZEMANDLOVÁ, A.: *Současnost a budoucnost právní regulace surogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012, s. 3. [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/ZemandlovaAnna.pdf

¹⁴ Srov. KUBÍKOVÁ, L.: *Psychosociální problematika náhradního mateřství*. Praha, 2015, bakalářská práce, s. 18

¹⁵ Srov. RUSNÁKOVÁ, P.: *Surogátní mateřství*. Brno, 2016, bakalářská práce, s. 11

1.4 Indikace surogátního mateřství

Pro neplodný pár je surogátní uspořádání cestou, jak získat potomka, kterého se kvůli neplodnosti jinak získat nedaří. Světová zdravotnická organizace definuje nechtěnou neplodnost jako nemoc, která má být léčena dostupnými možnými způsoby. Dle asociace FIGO je pro neplodné páry: „*jejich neléčitelná neplodnost utrpím a páry přistupují k surogaci jako k poslední šanci na potomka s genetickou vazbou buď na oba rodiče, nebo alespoň na jednoho z nich*“.¹⁶

Jednou z medicínských indikací pro surogátní mateřství je skutečnost, že trpí závažným děložním faktorem – tzn., že její děloha není schopna zajistit zahnízdění a donošení plodu. Jedná se o případy, kdy děloha musela být operativně odstraněna nebo se díky vrozené vývojové vadě vůbec nevyvinula (např. u syndromu Rokitanski-Küster-Hauser).¹⁷

Mezi další indikace této metody patří dále i stavy, kdy v děloze vznikly srůsty (tzv. Ashermannův syndrom) anebo kdy děložní sliznice nenarůstá do potřebné tloušťky, a neposkytuje embryu vhodné prostředí k zahnízdění.¹⁸

Také opakované potraty jsou indikací pro surogátní mateřství a další závažné zdravotní stavy (jako kardinální nebo renální onemocnění), které by ženu mohly během těhotenství ohrozit na životě, ale jinak je žena schopná samostatné péče o dítě a její odhadovaná délka života je přiměřená.¹⁹

Jak je výše uvedeno, indikace pro surogátní mateřství také mohou být psychosociálního charakteru, a to v tom případě, kdy žena nechce podstoupit těhotenství a porod, aby například nepřišla o své zaměstnání, či aby těhotenství nezanechalo na jejím těle neestetické následky.

¹⁶ HOBZOVÁ, H.: *Surogátní mateřství: mohou psychologické výzkumy svědčit pro přijetí v praxi?* Časopis pro psychosomatickou a psychoterapeutickou medicínu, Psychosom, 2016[online]. [cit. 11.10.2016]. Dostupné z: http://www.psychosom.cz/?page_id=4453

¹⁷ Srov. REPROMEDA, Centrum reprodukční medicíny. *Náhradní – surogátní mateřství*. [online]. [cit. 11.10.2016]. Dostupné z: <http://www.repromeda.cz/poskytovana-pece/diagnostika-a-lecba-neplodnosti/umele-oplodneni-metody/nahradni-surogatni-materstvi/>

¹⁸ Srov., tamtéž

¹⁹ Srov. RUSNÁKOVÁ, P.: *Surogátní mateřství*. Brno, 2016, bakalářská práce, s. 12

2 Právní aspekty surogátního mateřství

V poslední době byla v České republice výrazněji otevřena otázka surogátního mateřství. Žena, která dítě porodila, dostává za svoji službu v některých státech určitou náhradu nákladů, v jiných státech (např. Indie) se jedná o zcela komerční záležitost. Tuto praxi některé státy zakazují, některé ji umožňují. Jedná se však o velmi problematickou praxi, která vyvolává řadu právních sporů, nemluvě o neblahém vlivu na zdraví zúčastněných osob včetně dítěte, o které jde především.²⁰

V následující kapitole se zabývám tedy právní problematikou surogátního mateřství, ve které se zaměřuji na právní úpravu v České republice. Základní východiska této kapitoly tvoří především Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte a občanský zákoník. Pozornost věnuji, také zákonu o specifických zdravotnických službách a trestnímu zákoníku. S jakousi „právní úpravou“ surogátního mateřství, souvisí také existence smlouvy o náhradním mateřství, kterou uzavírají biologičtí rodiče se surogátní matkou a udává jasné podmínky, za kterých je surogátní matka povinna dítě předat manželskému páru. Pro srovnání také uvádím informace, jak je surogátní mateřství právně ošetřeno v zahraničí.

2.1 Právní úprava v České republice

V České republice není surogátní mateřství, ač k němu dochází, sice právně upraveno, ale zároveň ani není žádnou právní normou zakázáno. Jde o šedou zónu, ve které se sice splní očekávaný účel, ale za cenu někdy jen velice těžce řešitelných právních konsekvencí.²¹

V současné právní úpravě se surogace týká zákon č. 29/2012 Sb., občanský zákoník, který zmiňuje výjimku, a to: „*Kdy v případě „náhradního mateřství neplatí vyloučení osvojení mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci“ (§ 804). V Důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku (2012) je jako zdůvodnění § 804 uvedeno, že: „vztahy mezi ženou, která poskytla své zárodečné buňky (biologickou matkou), a dítětem mohou být upraveny cestou osvojení.“ Předpokládá se tedy, že v surogátním procesu budou nejčastěji kooperovat ženy navzájem si příbuzné.*

²⁰ Srov. POLICAR, R., TĚŠINOVÁ, J., ŽDÁREK, R.: *Medicínské právo*. Praha, 2011, s. 154

²¹ Srov. MITLOHNER, M, SOVOVÁ, O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*, Hradec Králové, Gaudeamus, 2015, s. 9

*Nově se tak připouští prolnutí přirozených příbuzenských vztahů (rodičovství, sourozenectví) a příbuzenských vztahů vzniknuvších právní cestou.*²²

Surogátní matka, která přijme do dělohy embryo, odnese a porodí dítě, má k tomuto dítěti v českém právním řádu vztah právní, neboť dle § 775 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, „*je matkou dítěte žena, která je porodila. Nastávající rodiče, kteří po porodu přijmou novorozence do péče, pojí s dítětem obvykle genetická vazba. V česky psaných textech není snadné nalézt terminologickou shodu pro označení těchto osob, objevují se termíny: objednavatelský pár, genetičtí rodiče, pověřující pár, biologičtí rodiče, přijímající pár*“.²³

V případě, že je zdravotnické zařízení ochotno přistoupit na umělé oplodnění surogátní matky, je možno situaci řešit tak, že muž uzná otcovství k dítěti, které náhradní matka odnesla. Jeho manželka následně zažádá o adopci. Genetičtí rodiče nemají vůbec žádná práva k dítěti. Dítě musí osvojit, aby se stali právně jeho rodiči, což není tak zcela jednoduchá záležitost. Rozhodující pro další postup je také skutečnost, je-li surogátní matkou žena provdaná či svobodná, rozvedená nebo vdova. Tedy, zda je právně volná ve smyslu zákonných domněnek otcovství.²⁴ Tato cesta je však velmi krkolomná a rovněž nedůstojná pro prakticky všechny zúčastněné osoby, nejvíce však pro ženu, která sama své dítě donosit nemůže, a která je většinou i biologickou matkou dítěte. Takový postup by však mohl být podle současných podmínek označován jako obcházení zákona.²⁵

V České republice prošlo surogátním mateřstvím několik neplodných párů. Soudy ve všech případech souhlasily s osvojením. Nebyl nalezen žádný případ, kdy bylo osvojení zamítnuto. Zdá se tedy, že soudy se surogátním mateřstvím jako takovým problémem nemají.²⁶

2.1.1 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je součástí ústavního pořádku České republiky. „*Zaručuje především, že základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczitelné,*

²² Zákon č. 89/2014 Sb., občanský zákoník

²³ MITLOHNER, M, SOVOVÁ, O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*, Hradec Králové, Gaudeamus, 2015, s. 9

²⁴ Srov., tamtéž, str. 10

²⁵ Srov. FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 35

²⁶ Srov. RUSNÁKOVÁ, P.: *Surogátní mateřství*. Brno, 2016, bakalářská práce, s. 12

*nepromlčitelné a nezrušitelné, a to pro všechny bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.²⁷ Listina je tedy katalogem, který v sobě nese základní práva a svobody, které poskytují člověku jeho základní postavení ve společnosti“.*²⁸

Pokud je snaha vyvodit přípustnost surogace z hlediska lidských práv a svobod, Listina v řadě svých článků tuto možnost připouští.²⁹

Hned v jednom z úvodních článků Listiny je stanovena jedna z nejobecnějších zásad právního státu, která je duplicitně obsažena i v Ústavě³⁰ – *„každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“*³¹ Z toho můžeme vyvodit, že je zde ponechám prostor každému jednotlivci, aby uvažil, zda této metody využije či nikoliv, je to na jeho svobodné vůli, která není ze strany zákona v tomto případě žádným způsobem limitována.³²

Dalším článkem Listiny, který připouští možnost surogátního mateřství je čl. 7 odst. 1. Tento článek stanoví, *„že „nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena.“ Z této nedotknutelnosti osoby vyplývá také právo každého se svobodně rozhodnout jakému lékařskému zákroku a v jaké míře se podvolí, tzn. právo svobodně se rozhodnout v otázkách zdraví a lékařské péče. Zákonodárce si v druhé větě tohoto článku ponechal prostor k omezení této nedotknutelnosti, ovšem pouze v případech stanovených zákonem. Pokud se tedy nemocná žena rozhodne vyřešit svou nemoc – neplodnost přístupem k metodě surogačního mateřství, nemělo by jí v tom být bráněno, svobodně se rozhodla o způsobu své léčby a zákon jí v tomto případě neomezuje“.*³³

Třetí významné ustanovení pro přijatelnost surogátního mateřství je obsaženo ve čl. 32 odst. 4, *„jež zaručuje právo rodičů na výchovu a péči o děti. Listina uvádí, že právo rodičů na výchovu a péči dítěte je zaručeno. Pokud bychom dospěli k názoru, že opravdu každý má právo na to stát se rodičem, tak má také právo využít k tomu*

²⁷ SUK M., ŠÍMA, A.: *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. Praha, 2010, s. 40

²⁸ JIRMANOVÁ, B.: *Právní a sociální aspekty surogačního mateřství*. Brno, 2010, diplomová práce.

²⁹ Srov., tamtéž

³⁰ Srov., tamtéž

³¹ LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky. [online]. [cit. 12.10.2016]. Dostupné z: <http://www.slu.cz/slu/cz/poradenska-centra/docs/listina-zakladnich-prav-a-svobod>

³² Srov. JIRMANOVÁ, B.: *Právní a sociální aspekty surogačního mateřství*. Brno, 2010, diplomová práce.

³³ Srov., tamtéž

*přípustné metody či instituty, mezi které můžeme řadit i metodu surogačního mateřství“.*³⁴

2.1.2 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je nejčastěji ratifikovaná smlouva o lidských právech v dějinách. Byla jednomyslně přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989 a podepsalo ji 61 zemí. Od té doby ji ratifikovalo 191 zemí světa. Její jedinečnost také pramení z toho, že je prvním právně závazným mezinárodním nástrojem, který uvádí v život celý katalog lidských práv.³⁵

Česká a Slovenská federativní republika podepsala Úmluvu v roce 1990 a v roce 1991 nabyla účinnosti. Rovněž se Česká republika přihlásila k dodržování závazků vyplývajících z Úmluvy. Podle Ústavy ČR je právní síla Úmluvy větší než zákon.³⁶ Z toho je jasné, že Úmluva má v právech dítěte nepřekonatelný význam.

Úmluva obsahuje čtyři základní principy, které napomáhají výkladu Úmluvy jako celku. Mezi tyto principy, které jsou formulovány v člancích 2,3,6, a 12, patří zákaz diskriminace, nejlepší zájem dítěte, právo na život, přežití a rozvoj dítěte a názor dítěte.³⁷

S jedním z principů Úmluvy, jež je „nejlepší zájem dítěte“ a s myšlenkou realizace surogačního mateřství ve mně vyvstává otázka, co je v nejlepším zájmu dítěte a kdo jedná v nejlepším zájmu dítěte? Je to surogátní matka? Biologičtí rodiče? Soudy? Sociální pracovnice? Upřímně nemám tak zcela v této otázce jasno, a to s ohledem na dva konkrétní případy surogačního mateřství, které se odehrály v České republice. V jednom případě šlo přímo o koupi dvou dětí seniorským párem pro uspokojení mateřské potřeby jejich tělesně postižené dcery, a v druhém případě šlo o žárlivost biologické matky na matku surogační, jež nechtěla dceři přiznat pravdu o jejím původu i přesto, že dcera trpěla i v dospělosti psychickými problémy a měla problémy s identitou. V jakém případě jde tedy o nejlepší zájem dítěte?

³⁴ JIRMANOVÁ, B.: *Právní a sociální aspekty surogačního mateřství*. Brno, 2010, diplomová práce.

³⁵ Srov. DAVID, R.: *Práva dítěte*. Olomouc, 1999, s. 10

³⁶ Srov., tamtéž, s. 11

³⁷ Srov., tamtéž, s. 12

1.1.2.1 Právo dítěte znát svůj původ

Stará římská zásada *mater semper certa est* respektující fakt porodu je v českém prostředí tradičně považováno za základ pro vytvoření statusového poměru matka – dítě, ačkoli výslovně bylo do novodobého právního řádu zakotveno teprve nedávno, a to tzv. velkou novelou zákona o rodině. Byla ctěna i za situace, kdy v důsledku rozvoje reprodukční medicíny začalo docházet k asistované reprodukci za pomoci dárcovství vajíčka a kdy biologická, resp. genetická realita nebyla v souladu se stavem právním. Ačkoli zákonodárce v této věci dlouhá léta mlčel, brzdou v rozvoji tzv. surogátního mateřství na komerční bázi, byly závěry etických komisí z 80. let minulého století. Tak byla fakticky posílena práva ženy, která dítě porodila, a tím i předvídatelnost a jistota. Nicméně, práva matky nemusí a mnohdy nejsou totožná s právy dítěte. Právě dnes, kdy je kladen velký důraz na ochranu subjektivních přirozených práv dítěte, je třeba hledat odpovědi na následující otázky: a) je úprava podle platného zákona v souladu s právem dítěte znát svůj původ a b) má dítě na prahu 21. století právo vědět, že bylo počato metodou asistované reprodukce a že jeho právní matka není také matkou biologickou?³⁸

Především je třeba zdůraznit, že dítě má dle Úmluvy o právech dítěte právo znát svůj původ. Má právo znát své rodiče. Tato přirozená subjektivní práva dítěte, které Úmluva pouze chrání, by měla být prioritou při jakékoli činnosti státu – ať už zákonodárné, soudní nebo výkonné. Není rozhodné, zda tato práva dítě uplatňuje samo nebo jeho rodiče. Vždy jde a musí jít především o dítě, o důslednou ochranu jeho subjektivních přirozených práv.³⁹

Podle budoucího zákona by nepochybně bylo žádoucí problematiku upravit precizněji a subjektivnímu přirozenému právu dítěte znát svůj původ tak poskytnout ochranu.⁴⁰

2.1.4 Další právní předpisy vztahující se k surogátnímu mateřství

K surogátnímu mateřství se vztahuje několik dalších zákonů, které se ho nepřímo dotýkají. Prvním z nich je zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských

³⁸ Srov. PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století a proměny soukromého práva: Právní biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte znát svůj původ*. Praha, 2009, s. 260

³⁹ Srov., tamtéž s. 264

⁴⁰ Srov., tamtéž, s. 260

embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, který vymezuje činnost na lidských embryích.⁴¹

Další právní předpis, který zasahuje do surogátního mateřství je novelizovaný zákon o péči a zdraví lidu, č. 20/1966 Sb. Podle tohoto zákona, lze asistovanou reprodukci provést na základě písemné žádosti páru, který tento proces se rozhodli podstoupit, jestliže je ze zdravotních důvodů málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem. Tento zákon surogátní mateřství výslovně neupravuje, ale zároveň nezakazuje.⁴²

Zákon, který lze také považovat za související se surogátním mateřstvím je Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických službách. V ust. § 3 a v ustanovení následujících reguluje podmínky, za nichž mohou být poskytovány specifické zdravotní služby týkající se asistované reprodukce. Surogátní mateřství zde ale není výslovně zmiňováno. Výkladem relevantních ustanovení však lze dospět k závěru, že jeho realizaci zákon o specifických zdravotnických službách nebrání. Jediné ustanovení, které by provedení asistované reprodukce za účelem surogátního mateřství mohlo omezovat, je ustanovení § 6 odst. 2, které stanoví, že: *„Umělé oplodnění nelze provést ženě, která má k muži, s nímž předložila žádost podle odstavce 1, příbuzenský vztah vylučující podle jiného právního předpisu uzavření manželství“*. Tato citovaná norma z okruhu případných náhradních matek vylučuje přímé ženské příbuzné muže z neplodného páru, realizaci náhradního mateřství jako takové však nebrání.⁴³

2.1.5 Trestné činy související se surogátním mateřstvím

Jak již bylo zmíněno, v České republice není surogátní mateřství právně dovoleno, na druhou stranu ale není ani kriminalizováno. Existují však situace spojené se surogátním mateřstvím, jež by mohly být kvalifikovány jako trestný čin.

Jednou ze situací, kdy by surogátní mateřství mohlo být považováno za trestní čin, je situace, kdy by náhradní matka převzala finanční odměnu za donošení a předání dítěte. I když se surogátní mateřství realizuje na základě určité „dohody“ mezi

⁴¹Srov. FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 36

⁴²Srov., tamtéž, s. 35

⁴³ZEMANDLOVÁ, A.: *Současnost a budoucnost právní regulace surogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012, s. 4. [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodcovstvi/ZemandlovaAnna.pdf

„objednatelským párem“ a „dodavatelskou ženou“, nepůjde zpravidla jen o bezplatnou výpomoc. Naopak, sjednávání odměny je třeba považovat za standard, přičemž okamžikem předání dítěte, dochází k naplnění skutkové podstaty trestného činu. Podle Trestního zákona č. 40/2009 Sb., § 169 totiž zakazuje svěřeni dítěte za odměnu do péče jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel.⁴⁴

Dále také trestí stíhání hrozí nejen tomu, kdo dítě svěří. Žena se surogátní matkou stává na základě nabídky bezdětného páru, přičemž v terminologii trestního práva jde o účastenství na trestném činu, vzbuzením rozhodnutí v jiném spáchat trestní čin, a to formou návodu. Zde se jedná o § 24 odst. 1, písmeno b), zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.⁴⁵

Jako další situaci, pro kterou by surogátní mateřství mohlo být překvalifikováno na trestní čin je trestní čin obchodování s lidmi podle § 168, zákona č. 40/2009 Sb. Odstavec 1 uvádí: „*Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká, svede, dopraví, ukryje, zadržuje, přijme nebo vydá dítě, aby ho bylo užito jiným k pohlavnímu styku, k odběru tkáně, buňky nebo orgánu, k službě v ozbrojených silách, k otroctví nebo nevolnictví, k nuceným pracím, anebo kdo kořistí z takového jednání, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.*“⁴⁶ Oblast náhradního mateřství je v současné době další oblast, kde se diskutují otázky vykořisťování. Důležitým ukazatelem vykořisťování je, pokud by peněžní a zdravotní rizika, byl zcela nebo z velké části na bedrech náhradní matky.⁴⁷ Toto hlediska je však posuzováno z pohledu náhradní matky. Jsou zde však skutečnosti, které ohrožují ty konkrétní děti, tedy za jakým účelem jsou přiváděna na svět, jakému páru a do jakých životních podmínek apod.

Obchodování s lidmi představuje agendu, která právem přitahuje stále větší pozornost expertů i praktiků působících v bezpečnostní, právní a v neposlední řadě také lidskoprávní oblasti. Nejrůznější kvantitativní a kvalitativní analýzy naznačují, že tento fenomén je na vzestupu.⁴⁸

⁴⁴ Srov. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon

⁴⁵ Srov. MITLOHNER, M, SOVOVÁ, O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*, Hradec Králové, Gaudeamus, 2015, s. 30

⁴⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

⁴⁷ STŘÍTECKÝ, V., TOPINKA D., et al.: *Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v teorii a praxi*. Praha, 2013, s. 30

⁴⁸ Srov., tamtéž, s. 157

2.1.6 Smlouva o surogátním mateřství

Podle současné právní úpravy náleží dítě surogátní matce, a pár, který je s dítětem biologicky spjatý, nemůže toto dítě žádnou právní cestou dostat do své péče. Současně však také ani biologičtí rodiče nemusí dostát svému závazku a dítě převzít. Může se tak stát zejména, pokud dítě neodpovídá představám biologických rodičů a například v případě, kdy dítě má nějakou vrozenou vadu či postižení.⁴⁹

Existuje názor, že otázku garance domluveného výsledku a dále také výše finanční odměny a zásadní otázku legality by mohla částečně vyřešit tzv. surogační smlouva, s tím, že by měla podobu a náležitosti jako smlouva o dílo. Jde o princip pragmatický, a vylučující předem celou řadu problémů.⁵⁰

Současná právní úprava však neumožňuje uzavření smlouvy, jejímž předmětem by bylo náhradní mateřství. Pokud by mělo na základě smlouvy dojít k „předání dítěte“, jednalo by se o smlouvu, která by přímo odporovala zákonu. Lidské bytosti nejsou objektem, nýbrž subjektem práv.⁵¹ V České republice jsou přesto smlouvy o surogátním mateřství uzavírány, avšak jsou právně neplatné a nevymahatelné.

V realizaci surogátního mateřství není možné zapomínat na to, že se jedná vždy, a především o lidskou bytost a její nedotknutelnost, která nemůže být pouhým předmětem smlouvy.

2.2 Právní úprava v zahraničí

V některých zemích je surogátní mateřství zakázáno, v některých zemích je povoleno pouze v nekomerční formě a v jiných zemích je povoleno, a to i v případě finanční odměny pro surogátní matku. Pak jsou tu státy, ve kterých náhradní mateřství není legislativně ošetřeno jako například Česká republika. V některých státech byla již přijata legislativní úprava. V 18 státech se surogátní mateřství provádí a v 9 zemích je legislativně upraveno.⁵²

⁴⁹ Srov. FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 31

⁵⁰ Srov. MITLOHNER, M, SOVOVÁ, O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*, Hradec Králové, Gaudeamus, 2015, s. 49

⁵¹ Srov. ZEMAN, M.: *Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku – promarnění příležitost?* [online]. EPRAVO.CZ.2013 [cit. 13.10.2016]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitost-87962.html>

⁵² FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 33

Země jako Německo, Francie, Polsko, Itálie, Rakousko, Portugalsko, Španělsko a Švédsko, surrogátní mateřství nepovolují. Například v Německu je dokonce toto jednání kriminalizováno.⁵³ *Právní úprava této problematiky je tam jedna z nejpřísnějších, ale ne pouze z důvodu, že je tento institut nelegální, nýbrž z důvodu sankcí, které pak nastoupí.*⁵⁴ Mezi právní předpisy, které v Německu zakazují surrogátní mateřství patří například zákon o ochraně embryí, dále zákon o zákazu zprostředkování náhradních matek a také trestní zákon, a to z důvodu obchodování s dětmi.⁵⁵ Francie je další zemí, ve které institut surrogátního mateřství není povolen. Zde je od roku 1974 výslovně zakázáno (i sankcionováno) jak komerční, tak i nekomerční náhradní mateřství.⁵⁶ V Polsku se pronajmutí náhradní matky považuje za nelegální. Rakouská legislativa upravuje podmínky pro provedení umělého oplodnění, resp. určité techniky asistované reprodukce. Je zakázáno zprostředkování embryí, ale také osob, které by byly ochotny si je dát implantovat, tedy surrogátních matek.⁵⁷

Mezi země, které povolují surrogátní mateřství v nekomerční formě, patří Velká Británie, Nizozemí, Belgie, Řecko a Izrael. Zvláštní úprava je ve Velké Británii, díky které se dítě nepředává na základě smlouvy, ale na základě osvojení. To znamená, že je uzákoněn proces před porodem a zjednodušeno následné osvojení, jsou-li splněny přísné podmínky.⁵⁸ V Řecku je surrogátní mateřství možné, ovšem za podmínky schválení soudem. Ten musí potvrdit souhlas všech zúčastněných stran, jakákoli finanční úhrada pak není přípustná. Izrael vyžaduje, aby byly splněny podmínky, tedy aby se jednalo o manželský pár, a náhradní matka musí být svobodná nebo rozvedená.⁵⁹ Současně musí být každá smlouva o surrogátním mateřství schválena speciální sedmičlennou komisí, tzv. Approving Committee, složenou ze dvou lékařů gynekologů, jednoho internisty, klinického psychologa, sociálního pracovníka, právníka a kněze dle náboženství účastníků. Komise kladně posoudí pouze ty žádosti, kdy genetický materiál pochází od neplodného páru.⁶⁰

⁵³ Srov. FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 33

⁵⁴ ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 35

⁵⁵ Srov. LSVD: *Lesben-und Schwulenverband*. [online]. [cit. 27.10.2016]. Dostupné z: <https://www.lsvd.de/recht/ratgeber/leihmutterchaft.html>

⁵⁶ Srov. BRZOBOHATÁ D.: *Náhradní mateřství*. Praha, 2010, bakalářská práce, s. 33

⁵⁷ Srov. MOTTLOVÁ, K.: *Určování mateřství*. Brno, 2008, diplomová práce, s. 14

⁵⁸ Srov. FRYDRYCHOVÁ, J.: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce, s. 33

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 34

⁶⁰ Srov. LOJKOVÁ, J.: *Evading the law in the case of surrogacy agreements*. 2010, s. 14

Dále jsou země, kde je surogátní mateřství povoleno v komerční formě, dokonce tento institut představuje čistě komerční záležitost. Jedná se především o Ukrajinu, Indii a patří sem také některé státy v USA. Ukrajinský zákon o rodině tento institut výslovně povoluje, a dokonce i cizincům. Na právní úpravě je možné si všimnout, jaký přístup má stát k této problematice. Ze zprostředkování surogátních matek se stal pouhý byznys. Agentury na internetu nabízejí náhradní matky jako zboží.⁶¹ V tomto ohledu existují i názory, jak je tento systém výborně propracovaný. Nevím však, zdali zastánci tohoto vyjádření vnímají náhradní matky jako lidi nebo už jen jako zboží. Ukrajinské náhradní matky jsou nabízeny agenturami na internetu – zájemce zaplatí od devíti do sedmadvaceti tisíc eur a může si vybrat z pestré nabídky žen od 18 do 25 let, a to včetně barvy vlasů, stavby těla a dalších vlastností.⁶² *V Indii je dnes možná tisíc, ale také možná deset tisíc klinik, které se surogátním mateřstvím zabývají. Náhradní matky se v Indii staly výnosným podnikatelským odvětvím. Ženy, které za peníze slíbily donosit embryo biologických rodičů, během těhotenství žijí ve speciálních ubytovnách, které kritici nazývají „továrny na děti“.*⁶³ Jak jsem výše uvedla institut surogátního mateřství je povolen v komerční podobě i v některých státech USA. Postoj k tomuto institutu se výrazně liší v závislosti na legislativních úpravách v jednotlivých státech federace. Každý stát ve Spojených státech přijal nějakou formu zákonů o obchodování s dětmi, aby zabránil černému trhu s adopcemi.⁶⁴

V dnešním globálním světě nelze rozhodně přehlížet riziko, že k surogátnímu mateřství budou zneužívány ženy ze třetího světa v rámci obchodu na pomezí legality. To je také důvod, proč surogátní mateřství připouštějí jen některé státy, jiné je naopak striktně odmítají s odkazem na takové principy, jako je ochrana lidské důstojnosti nebo princip nedotknutelnosti lidského těla, který vylučuje možnost nakládat s ním. S tímto souvisejí také rozdíly v přístupech v praktické právní rovině, které vedou ke sporům o uznávání rodičovství v případech, kdy jeden smluvní stát také mateřství umožňuje, zatímco jiný nikoli.

⁶¹ Srov. ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 37

⁶² Srov. JÁNSKÁ, L.: Konec tabu. Stovky dětí v Česku porodily náhradní matky. Prvnímu je už 21. [online].2014[cit. 27.10.2016]. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/ja-nahradni-matka-0e2-/zdravi.aspx?c=A140721_204119_in-zdravi_jzl

⁶³ KUKLA, L a kol.: *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha, 2016, s. 390

⁶⁴ Srov. BRZOBOHATÁ D.: *Náhradní mateřství*. Praha, 2010, bakalářská práce, s. 35

3 Etické aspekty surogátního mateřství

Významnou rovinnou surogátního mateřství představuje problém etický. Základní otázka etiky zní: „Co dělá naše jednání dobrým“? Etika se vztahuje zejména na jednání, ale můžeme říci, že v širším slova smyslu – tedy včetně smýšlení, které stojí za tímto jednáním či které k tomuto jednání směřuje.⁶⁵

Surogátní mateřství je sice šancí pro páry, které nemohou mít děti přirozenou cestou, avšak s tímto faktem se pojí také etické otázky, rizika či etická dilemata, která nemohou být opomíjena.

Jeden z etických aspektů, o kterém se budu v následující kapitole zmiňovat je ten, co je vlastně v tomto případě považováno na „dobré“. Tedy zdali je z etického hlediska surogátní mateřství dobré? Dalším aspektem, kterým se budu zabývat je komerčnost náhradního mateřství a také věnuji podkapitolu postavení surogátních matek.

3.1 Etika surogátního mateřství

Etickou problematikou surogátního mateřství se zabývá Mezinárodní federace gynekologie a porodnictví (FIGO). *Posláním této organizace je poskytování tělesné i duševní pohody ženám a zvyšování standardů odborné zdravotní péče v oborech gynekologie a porodnictví. FIGO pravidelně vydává stanoviska a doporučení na téma aktuálních etických aspektů lidské reprodukce a zdraví žen.*⁶⁶

Tato Mezinárodní federace gynekologie a porodnictví zveřejnila několik etických doporučení, z nichž jsem vybrala následující:

- *Asistovaná reprodukce s cílem surogátního mateřství je vyhrazena pouze lékařské indikace. Je nepřijatelná ze sociálních důvodů.*
- *Náhradní mateřství by nemělo být komerční, je lepší, když je surogátní mateřství zprostředkováno nějakou neziskovou organizací.*
- *Autonomie náhradní matky by měla být respektována ve všech fázích procesu, včetně jakéhokoli rozhodnutí o jejím těhotenství, které může být v rozporu se zájmem objednatelského páru.*

⁶⁵ Srov. Etika a morálka – úvod do problematiky. [online].[cit. 10.11.2016] Dostupné z: <http://www.eapraha.cz/beran/docs/kr3s/etikauvod.pdf>

⁶⁶ BARTŮNĚK P., PTÁČEK R.: *Etika a komunikace v medicíně*. Praha, 2011, s.184

- *Vzhledem k možnosti psychologického vztahu náhradní matky k těhotenství, je přijatelné pouze úplné surogátní mateřství.*
- *V zemích, kde jsou vnitrostátní předpisy věnující se problematice surogátního mateřství, by měli potencionální rodiče a náhradní matky vyhledat právního poradce, se kterým vymezí práva a odpovědnost zúčastněných stran.*
- *Náhradní mateřství by mělo být schváleno etickým výborem a mělo by být vykonávané pouze pod lékařským dohledem.*⁶⁷

3.2 Co je považováno za „dobré“?

V této problematice je otázkou, zda je surogátního mateřství považováno za „dobré“? Existují nějaké důvody pro to, aby mohlo být surogátní mateřství posuzováno jako dobré? Pro koho je náhradní mateřství vlastně dobré? Těmito otázkami se budu v následující podkapitole blíže zabírat.

Etika se mimo jiné váže také na právo, protože právo je minimum etiky a minimum morálky. Zastánci institutu náhradní matky se ohánějí tím, že žena (manželský pár – či dokonce lesbický pár) má právo na dítě, což je ovšem právo virtuální. *Dítě není komodita, kterou, si můžu pořídit, když se mi zachce a když na to mám. Dítě je člověk, osobnost se všemi právy, která mu musí společnost zaručit. Nastává zde i dehumanizace oné těhotné, která se v zadaném programu stává nikoliv matkou a osobností, ale předmětem a nástrojem realizujícím přání neplodného páru za hranicí lidské přirozenosti.*⁶⁸

Honzák problematiku surogátního mateřství označuje ve svých člancích jako „dělohu na leasing“, nebo se také vyjadřuje tak, že „děloha není futrál na dítě“. Ke svým postojům přistupuje ze svého lidského a profesionálního pohledu. Zmiňuje etické hledisko této problematiky, jehož základ nalézá v Aristotelově názoru, že v etice jde o hledání dobra. Popisuje, že novorozeně uložené do až dosud beznadějně prázdné postýlky je pro objedávající pár nepochybně dobrem, pokud ovšem dítě bude zdravé. A co když nebude? Otázkou je, zdali je však celý proces dobrem pro dítě a náhradní matku? Přejde, otěhotní, odnese, porodí, odevzdá, může se umýt, nalíčit se a odejít domů. Jako důvody páchaní dobrých skutků řadí doktor Honzák například pocit viny,

⁶⁷ FIGO, 2009. Ethical issues in obstetrics and gynecology. [online],[cit. 21.11.2016]. Dostupné z: <http://www.figo.org/files/figo-corp/Ethical%20Issues%202009%20-%202012%20pdf.pdf>

⁶⁸ KUKLA, L a kol.: *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha, 2016, s. 391

nejčastěji za předchozí potraty či odložené děti, ze sobecké potřeby či kompenzaci mindráků, z potřeby slávy nebo alespoň uznání. Nebo chce hypotéku, luxusní výlet? Komeracionalizace v takovém případě nikdy nelze zcela vyloučit.⁶⁹

3.3 Komerce nebo altruismus?

Surogátní mateřství může být realizováno jako altruistické (nekomerční), které je založeno na předpokladu, že náhradní matka nezíská z dohody výrazný finanční prospěch. Mohou jí být objednatelským párem uhrazeny vzešlé náklady na potřeby během těhotenství, popřípadě náhrady za ušlé příjmy. Oproti tomu komerční forma surogátního mateřství předpokládá vyplacení odměny náhradní matce nad rámec kompenzace nákladů a ušlých zisků.⁷⁰

*V západoevropském kulturním prostoru se považuje za přijatelnější altruistická forma surogace s tím, že surogace komerční je stavěna na rovinu s otroctvím a prostitucí a jde o proces depersonalizace žen na dělohy k pronajmutí. Někteří autoři se naopak ke komerční surogaci vyslovují jako k variantě vhodnější, nebo navrhují profesionální model náhradního mateřství s tím, že altruistické náhradní mateřství může být ve své podstatě stejně vykořisťující jako komerční a zároveň platba nemusí bránit altruistické motivaci.*⁷¹

Je tedy otázkou, zdali je vhodné náhradním matkám poskytnout finanční odměnu a v jaké výši za poskytnutí její „služby“ nebo je z etického hlediska vhodnější, aby tento institut zůstal pouze ve formě bezúplatného altruismu? Jak ve výše uvedeném odstavci zmiňuji, obě formy mohou být eticky nebezpečné. Je však pravdou, že peníze bývají opravdu velmi silnou a mnohdy jedinou motivací k tomu, aby se pak žena vzdala dítěte, které bylo po devět měsíců její součástí. Jak vhodně tedy určit částku, která by byla úměrná za služby poskytnuté surogátní matkou? Existují vážná a reálná rizika, že by se náhradní mateřství mohlo překlenout do obchodování s dětmi.

⁶⁹ Srov. HONZÁK, R.: *Děloha není futrál na dítě*. [online]. [cit. 10.11.2016]. Dostupné z: <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/deloha-neni-futral-na-dite-450302>

⁷⁰ Srov. HOBZOVÁ, H.: *Surogátní mateřství: mohou psychologické výzkumy svědčit pro přijetí v praxi?* Časopis pro psychosomatickou a psychoterapeutickou medicínu, Psychosom, 2016[online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: http://www.psychosom.cz/?page_id=4453

⁷¹ HOBZOVÁ, H.: *Surogátní mateřství: mohou psychologické výzkumy svědčit pro přijetí v praxi?* Časopis pro psychosomatickou a psychoterapeutickou medicínu, Psychosom, 2016[online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: http://www.psychosom.cz/?page_id=4453

*Často se surogátními matkami stávají ženy z nižších tříd či rozvojových zemí, které podstupují tuto metodu z důvodu finanční tísně. Dochází tak k postupné degradaci rození dětí a následného tradičního pojetí mateřství.*⁷²

Také se stále více vznikají agentury, které umožňují zprostředkování surogátním matek objednatelským párům za poplatek. Tyto agentury slouží pouze k výběru náhradních matek na základě určitých vlastností, původu, vzhledu, inteligence a podobě.⁷³

4 Psychosociální aspekty surogátního mateřství

Psychosociální aspekty jsou bezpochyby další velice diskutovanou a zkoumanou oblastí surogátního mateřství, zejména pak co do psychologických a sociálních následků tohoto institutu.

4.1 Psychický stav surogátních matek

Od 80. let minulého století jsou diskutovány možné nepříznivé důsledky surogace pro náhradní matku, např. psychické potíže při předání dítěte, vytvoření pouta s nenarozeným dítětem, což je podle mého přirozené, dále pak pocity zloby či viny. Může také nastat situace, kdy si matka vytvoří citový odstup k plodu, který povede k chování ohrožujícímu jeho zdraví. V kontaktu se sociálním okolím se může cítit stigmatizována. Existuje riziko hlubokého zármutku jako akutní psychické reakce na odevzdání dítěte nebo se později vyskytnou symptomy deprese. Během těhotenství také podstupuje surogátní matka riziko samovolného potratu, mimoděložního těhotenství, vícečetného těhotenství a s tím spojenými komplikacemi, podobně jako jiná gravidní žena.⁷⁴

Honzák ve svém článku také parafrázuje závěry Australského etika Tieu v recentní práci (Altruistic surrogacy: the objectification of surrogate mothers. *J Med Ethics*, 2009; 35: 171–175). Uvádí, že náhradní matky, které „zvládly“ své přirozené instinkty a daly dítě biologickým rodičům, prošly procesem „kognitivní disociace“,

⁷² ŠTENCLOVÁ, B.: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce, s. 47

⁷³ Srov. HADERKA, J.: *Surogační mateřství*. Právní obzor, 1986, roč. 1, s. 922

⁷⁴ Srov. HOBZOVÁ, H.: *Surogátní mateřství: mohou psychologické výzkumy svědčit pro přijetí v praxi?* Časopis pro psychosomatickou a psychotherapeutickou medicínu, *Psychosom*, 2016[online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: http://www.psychosom.cz/?page_id=4453

který je možné přirovnat k brainwashingu. Ztotožňuje se se závěry recentní práce australského etika, který uvádí, že:

1. *surogátní mateřství je destruktivní pro přirozený a intuitivně zadaný vztah mezi matkou a dítětem,*
2. *používání těchto postupů a využívání agentur, jež tyto praktiky podporují, přináší ve svém výsledku strategie kognitivní disociace („vymytí mozku“),*
3. *strategie kognitivní disociace vedou k tomu, že surrogátní matka se cítí jako „předmět“.⁷⁵*

Smolíková například hovoří o počátku či teprve přípravě na těhotenství náhradní matky, kdy mluví o psychicky vyčerpávajícím procesu, kdy se proces oplodnění nemusí podařit hned na poprvé a je tedy zapotřebí opakovaná hormonální stimulace a u náhradní matky se jedná o velký zásah do jejího těla, který často končí potratem, což je přirozeně další zátěž. V průběhu těhotenství je taktéž možno vidět několik psychicky náročných situací pro náhradní matku. Může tomu tak být v okamžicích, kdy se sama napomíná, aby si rostoucí břicho nehladila, či na dítě nemluvila, nezpívala mu apod., aby tak zabránila citovému zranění své vlastní osoby a bylo pro ni lehčí dítě po porodu předat. Zde však platí, že takovou to situaci řeší každá žena individuálně a nejde tedy reakce surrogátních matek paušalizovat.⁷⁶

4.2 Vztah surrogátní matky a vývoj dítěte

Dalším podtématem psychosociálních aspektů surrogátního mateřství je určitě důležité zmínit vztah surrogátní matky a dítěte. Obecně vztah mezi matkou a dítětem se utváří již v době těhotenství, to je nám známo z prenatální psychologie. Navíc vztah matky a dítěte je důležitým aspektem pro další budoucí vývoj dítěte.

V případě, že je komunikace mezi matkou a plodem narušena, nebo je negativně ovlivněna postojem surrogátní matky k plodu a celému těhotenství, může dojít k mnohým rizikům, která mohou neblaze ovlivnit vývoj dítěte. Jako příklad uvádím tři způsoby komunikace mezi matkou a plodem, který rozlišuje Josef Langmeier, český vývojový psycholog, a to fyziologický, smyslový a emoční. U fyziologické komunikace

⁷⁵ HONZÁK, R.: *Děloha na leasing a proč jsem proti*. [online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-444354>

⁷⁶ Srov. FIALKOVÁ, I.: *Vybrané sociální a právní aspekty náhradního mateřství*. Hradec Králové, 2015, diplomová práce, 2015, s. 51.

dítě čerpá informace o pocitech matky díky hormonům a živinám obsaženým v krvi. Pokud je matka v dlouhodobém stresu, cítí to i dítě, které na tuto skutečnost reaguje tím, že jeho organismus začne vytvářet vlastní stresové hormony. Dokonce to může mít za následek výskyt některých nemocí či poruch, nebo vyšší pravděpodobnost výskytu schizofrenie. Smyslová komunikace představuje především hlasový projev a pohybová aktivita matky, která prokazatelně působí na plod. Třetí způsob, jak matka ovlivňuje plod je skrze emoční postoj k dítěti. Na jedné straně je tedy vhodné, aby si matka nevytvořila příliš emocionální vztah k dítěti, aby pak byla schopná dítě předat objednatelskému páru. Nicméně tento fakt, že má matka citový odstup k dítěti, může mít vliv na vývoj dítěte. Náhradní matka zkrátka nese podíl na emočním, i tělesným vývoji dítěte, kdy si vytváří vztah k surogátní matce vztah a ona je pak jedinou osobou, ke které má dítě po narození vztah a představuje pro něj jistotu a bezpečí.⁷⁷

4.2.1 Citová vazba a identita z pohledu dítěte

Citová vazba, tedy tzv. připoutání mezi matkou a dítětem ovlivňuje hormonální, biologické regulace a také již výše zmíněné postoje matky a její očekávání ve vztahu k nenarozenému dítěti. Tato vazba patří k nejpřirozenějším a nesilnějším poutům.

Z mnohého uvedeného vyplývá, že „vypůjčená děloha“ není v zájmu dítěte. Minimálně se mu přerušuje započatá citová vazba. Argument, že podobně je tomu u dítěte, které matka po porodu svěruje do adopce, však tak úplně neobstojí. *V případě surogátního mateřství jde o programovaný cílený akt – náhradní matka má k dítěti vztah ambivalentní, tudíž nemůže plné pouto nastat, a pokud nastane je přerušeno po narození.*⁷⁸

Již zmiňovaný psychiatr Honzák k této problematice uvádí: *Psychiatři zpětně zjišťují narušení připoutávací vazby u mnoha psychických poruch, zejména u takzvaných poruch osobnosti, kdy dítě nevstoupilo do „bezpečného světa“.*⁷⁹ Dělá si obavy s prožitkem zletilého dítěte, které se v plnoletosti dozví, že ho porodila jiná žena.

⁷⁷ Srov., tamtéž s. 46

⁷⁸ KUKLA, L a kol.: *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha, 2016, s. 392

⁷⁹ HONZÁK, R.: *Děloha na leasing a proč jsem proti*. [online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-444354>

Jakýmsi si kritickým obdobím, které je u mnoha dětí shodné, je hledání svého původu, své identity.⁸⁰

Já se přikláním však k názoru, že ano, je důležité znát svůj původ, a to i z důvodu porozumění sobě samému, nehledě na to, že na to má každý právo. Dokonce mne o tom přesvědčil jeden autobiografický příběh. Mimo jiné mě také velmi zajímalo, zda si dítě sebou skutečně „nese“ nějaké podvědomé zážitky z prenatálního období, které prožilo u surrogátní matky. Na tuto otázku mi částečně odpověděla kniha od autorky Holé, která pojednává o skutečném příběhu surrogátního mateřství v České republice, které se odehrálo před 25 lety. To dítě, dívka, jež byla odnošena a porozena náhradní matkou v dospělosti řešila pomocí psychoterapie své problémy s identitou. Přesně uváděla, že si připadá jako „TO“, že občas slychává cizí ženský hlas ve svých snech, cítí neznámé vůně a má velmi problematické partnerské vztahy, kdy se nedokáže druhému zcela oddat. Po čase se dívka dozvěděla, že pochází ze surrogátního mateřství a se svou náhradní matkou se setkala. Na základě setkání jí začalo dávat konečně všechno smysl. Náhradní matka jí totiž během těhotenství říkala „TO“, aby se citově od plodu odpoutala, také si natírala břicho vonnými oleji, čímž se vysvětlily i ty neznámé vůně, které dívka cítila.⁸¹

5 Orgán sociálně-právní ochrana dětí

Orgán sociálně-právní ochrany dětí je do problematiky surrogátního mateřství bezpochyby začleněn. I když v mnohých případech, ani sami sociální pracovníci neví, nebo nemají přesné indicie k tomu, že se jedná o náhradní mateřství. Toto si mohou pouze domýšlet. Existují však případy, u kterých se potvrdil skutečný záměr surrogátního mateřství. Jak v případech, kdy je náhradní mateřství odhaleno, tak i v případech skrytých, postupují orgány sociálně-právní ochrany podobně. Všechny úkony se provádějí prostřednictvím soudu. V případě, že je surrogátní matka vdaná, musí se přistoupit navíc k popření otcovství. Pokud je náhradní matka svobodná dochází k určení otcovství, které se prokazuje muži z objednatelského páru a náhradní matka se musí vzdát svého mateřství, tedy je vyškrtnuta z rodného listu. Následně dochází

⁸⁰ Srov. BUBLEOVÁ, V., VRÁNOVÁ, A.: Identita dítěte – Každé dítě hledá svůj původ, potřebuje znát své kořeny. [online]. [cit. 22.11.2016]. Dostupné z: <https://www.google.cz/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=V%C4%9Bduna+Bubleov%C3%A1+-+Identita+d%C3%ADt%C4%9Bte>

⁸¹ Srov. HOLÁ, E.: *O ženách a lásce*. Brno, 2014.

k osvojení dítěte ženou manžela, tedy otce. Do všech zmíněných řízení zasahuje orgán sociálně-právní ochrany dětí, jež vystupuje jako kolizní opatrovník dítěte.

V této kapitole nejdříve přistupuji k vymezení pojmu sociálně-právní ochrany, dále uvedu základní ustanovení, jež jsou vyjmenovány v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Následně se budu zabývat úkony sociálně-právní ochrany dětí, které se pojí na problematiku surogátního mateřství a kam tedy spadá poručenství a opatrovnictví a další zásahy jako je určení a popření otcovství a osvojení.

5.1 Vymezení pojmu

Podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se sociálně-právní ochranou rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění. Dále sem patří působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.⁸²

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i širšímu sociálnímu prostředí dítěte.⁸³

5.2 Základní ustanovení

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Dále se zaměřuje na děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a také na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky. Sociálně-právní ochrana se zaměřuje na děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů, na děti, na kterých byl spáchán trestný čin, a dále na děti, které jsou ohrožovány násilím, anebo jsou žadateli o udělení mezinárodní ochrany.⁸⁴

⁸² Srov. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Úplné znění zákona: Rodinné právo*. Ostrava: Sagit. 1.1.2014, číslo 996.

⁸³ Srov., tamtéž

⁸⁴ Srov., tamtéž

5.3 Zásahy orgánu sociálně-právní ochrany v případě surogátního mateřství

Jak již v úvodu této kapitoly bylo zmíněno, orgán sociálně-právní ochrany v případě surogátního mateřství zastupuje nezletilé dítě v soudních řízeních, jež jsou s touto problematikou provázána. Jedná se o popření otcovství, pokud je surogátní matka vdaná, dále o určení otcovství a následně probíhá osvojení manželskou nebo partnerkou již priznaného otce dítěte.

5.3.1 Popření otcovství

V českém právu platí odjakživa zásada, že matka dítěte je žena, která dítě porodila, a to i v případě surogátního mateřství. U otce samozřejmě tento princip uplatnit nejde, a proto s ohledem na nejlepší zájem dítěte, které má právo mít oba rodiče stanoví občanský zákoník, tzv. zákonné domněnky, podle nichž se určuje otec dítěte.⁸⁵

První domněnkou, tou zásadní pro případ surogátního mateřství, je domněnka, že otcem dítěte je manžel matky. Tedy v případě, že je surogátní matka vdaná, je považován za otce dítěte manžel náhradní matky. V takovém případě musí dojít k popření otcovství manželem.

Podle § 785 občanského zákoníku se může manžel do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, popřít své otcovství u soudu.⁸⁶

5.3.2 Určení otcovství

V případě, kdy je surogátní matka není vdaná, je tedy právně volná, nechává zapsat do rodného listu dítěte za otce muže z objednatelského páru.

Podle § 779 občanského zákoníku se má za to, že *otcem je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a toho muže. Prohlášení se činí osobně před soudem nebo před matričním úřadem.*⁸⁷

⁸⁵ Srov. Právní linka. *Určování otcovství*. [online]. [cit. 07.01.2016]. Dostupné z: <http://www.pravnilinka.cz/bezplatna-pravni-poradna-zdarma/urcovani-otcovstvi.html>

⁸⁶ Srov. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Úplné znění zákona: Rodinné právo*. Ostrava: Sagit. 26.3.2012, číslo 900.

⁸⁷ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Úplné znění zákona: Rodinné právo*. Ostrava: Sagit. 26.3.2012, číslo 900.

5.3.3 Osvojení

Osvojení v současné právní úpravě nalezneme v § 794 občanského zákoníku, který stanovuje, že: „Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.“ Pro účely náhradního mateřství je nezbytné zmínit § 804 občanského zákoníku s tím, že: *„Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství. Mezi osvojencem a osvojitelem vzniká osvojením příbuzenský poměr, který zakládá stejný právní poměr jako je mezi rodičem a dítětem. Ovšem v případě osvojení v přímé linii tento příbuzenský poměr již existuje a nemůže se tedy jednat o přijetí cizí osoby za vlastní. S pokrokem reprodukční medicíny a realizací náhradního mateřství, zejména v rámci blízké rodiny, dochází k deformaci rodinněprávních vztahů, jelikož status dítěte založený porodem nemusí odpovídat genetické realitě. Právě proto § 804 občanského zákoníku umožňuje narovnat ty vztahy, které vznikly porodem a jsou v rozporu s genetickým neboli biologickým rodičovstvím. Je proto nutné, aby objednatelský pár podal návrh na osvojení dítěte, o kterém bude rozhodovat soud“.*⁸⁸

⁸⁸ DVORÁKOVÁ, Romana.: *Náhradní mateřství*. Olomouc, 2015, diplomová práce. Olomouc, s. 38.

6 Praktická část

Cílem praktické části, navazující na cíl bakalářské práce je analýza postojů sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství. Výzkum se soustřeďuje na stanoviska sociálních pracovníků z pozice jejich vykonávaného zaměstnání. Respondenty pro výzkum jsem zvolila záměrně, a všichni se rozhovoru účastnili dobrovolně. Jako výzkumnou techniku jsem použila formu polostrukturovaného rozhovoru.

6.1 Popis metody a techniky výzkumu

Pro praktickou část práce jsem zvolila kvalitativní výzkum pomocí techniky sběru dat polostrukturovaného rozhovoru.

Všechny respondenty jsem poučila o tom, že rozhovor bude anonymní. V rámci zachování anonymity jsem zvolila pro jednotlivé dotazované označení A, B, C, D, E, F, jména účastníků rozhovorů tedy nejsou uvedena. Rozhovory byly realizovány s každým účastníkem výzkumu jednotlivě, a to v prostředí, ve kterém se cítili dobře. Rozhovory jsem zaznamenávala na mobilní telefon v aplikaci „zapisovač – diktafon“, záznamy jsou tedy uchovány v digitální podobě.

6.2 Formulace a cíl výzkumu

Cílem práce je na základě zjištěných informací a poznatků pomocí kvalitativního výzkumu zjistit, jaký je postoj sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k problematice surogátního mateřství z hlediska jejich vykonávané profese.

6.3 Výzkumná otázka

Výzkumná otázka zní: “Jaký je postoj sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k problematice surogátního mateřství, a to z hlediska jejich etického, psychosociálního a právního pohledu“?

6.4 Dílčí výzkumné otázky

Některé otázky k rozhovoru se mohou prolínat, a to z důvodu toho, že jejich obsah souvisí současně se všemi aspekty surogátního mateřství, tedy jak s aspekty etickými, právními tak s aspekty psychologickými.

1. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska právního?
2. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska etického?
3. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska psychosociálního

6.5 Popis vzorku

Výzkumný vzorek tvořilo šest sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí. Tyto respondenty jsem si zvolila záměrně vzhledem k jejich vykonávané profesi. Výběr respondentů pro sběr dat k uskutečnění výzkumu jsem zvolila sociální pracovníky, kteří jsou zaměstnání na odboru sociálních věcí a prevence při Městském úřadě. Kontaktovala jsem osobně i pomocí e-mailu, ve kterém jsem je požádala o sdělení časových možností pro uskutečnění rozhovoru. Interviewu trvalo od třiceti do padesáti minut a jeho účastníci byli k mému tématu sdílní. Respondenty tvořily ženy. Věkový rozptyl respondentů je od 30 do 65 let.

6.6 Analýza rozhovorů

V této části srovnávám a vyhodnocuji získané odpovědi z provedených výzkumných rozhovorů od respondentů, které mi pomohou odhalit a zjistit postoj sociálních pracovníků sociálně právní ochrany k problematice surogátního mateřství. Kapitola tedy uvádí analyzované rozhovory respondentů. Kapitola obsahuje názory sociálních pracovníků, kteří vykonávají sociálně-právní ochranu dětí.

6.6.1 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska právního

Téměř všechny respondentky se podle jejich výpovědi setkaly se surogátním mateřstvím až na jednu z nich. Dále se shodly na tom, že náhradní mateřství se v České republice praktikuje, ať už ne zcela běžně dle názoru respondenta č. 1, č. 2 a č. 6.

Respondentky totožně odpověděly, že surogátní mateřství není v České republice právně ošetřeno. Pouze respondent č. 4 a 5 zmínily možnost surogátního mateřství v příbuzenské rovině, která je uvedena v občanském zákoníku.

Na otázku uzákonění surogátního mateřství odpověděly čtyři respondentky, že nikoli. Dvě se přikláněly k možnosti, že by tento institut bylo dobré uzákonit. Například respondentka č. 6 odpověděla: *„Pokud bych měla tu moc, tak bych to určitě uzákonila, protože já jsem zastávce toho, že věci mají být, neříkám, že všechno má být v zákoně, ale tohle je tak zásadní věc, že by to právně upravit potřebovalo. Protože jinak je z toho v podstatě minimálně šedý byznys jako, a právě ty moje zkušenosti svědčí o tom, že k tomu surogátnímu mateřství jsou zneužívány prostě dívky nebo ženy z nižších sociálních vrstev nebo s nižšími příjmy a v podstatě se tím způsobem využívá jejich tíživé situace. Byť je to nakonec jejich rozhodnutí, určitě by taková věc, taková závažná věc měla být uzákoněna.“* Dalo by se tedy říci, že uzákonění by mělo vést pro dobro věci, aby nedocházelo ke zneužívání. Na druhé straně například odpovědi respondentky č. 2: *„Například v případě v surogátní smlouvy, se zachází s člověkem jako s věcí, a to není nikdy v pořádku“*, a respondenta č. 3: *„Spíš bych s tím nesouhlasila. Jelikož ve většině případech by se jednalo o prodej a nákup dětí“*, ukazují, že i v tom to případě jsou názory sociálních pracovníků oprávněné.

Na otázku, zdali současná legislativa hájí práva dítěte v případě surogátního mateřství všechny odpověděly, že ne. Jedna respondentka podala neurčitou odpověď, že si není jistá.

Právo na to, aby znalo dítě svůj původ v případě náhradního mateřství, se všechny shodly. Důvody uváděly zejména kvůli identitě, duševním vývoji a také zazněl následující názor respondentky č. 6: *„Dítě má právo znát svoje rodiče, protože neví, co, nikdo u nás neví, co nás v životě potká, a myslím si, že člověk potřebuje znát pravdu proto, aby, řeknu obecně jenom, třeba kvůli zdravotnímu stavu. Je to otázka třeba krevních skupin.“*

K další otázce uvedly dvě respondentky, že by orgány sociálně-právní ochrany měly k jednotlivým případům surogátního mateřství přistupovat individuálně.

Respondentka č. 2, 3 a 4 sdělily, že o spoustě případů se sociální pracovníci ani nedozví, tudíž je těžké k tomuto zaujímat nějaký postoj. Respondentka č. 5 uvedla, že není třeba nějakého zvláštního přístupu a také zazněl názor dotazované č. 6, že pokud není surogátní mateřství právně ošetřeno obecně, nemůže být tedy specifikováno v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. Dvě respondentky se tedy přiklání k nějakému zásahu ze strany orgánu sociálně-právní ochrany. Účastnice výzkumu č. 2 sdělila, že situace, u které se sociální pracovník vyskytuje, bývá například osvojení, u něhož se však postupně jeho účast vytrácí. Dotazovaná č. 3 odpověděla: *„Já si myslím, že o spoustě případů nevíme a pokud o nich víme, tak i v tom případě, se kterým já jsem se setkala, prostě soud vyhodnotil, že tam nic protiprávního nebylo a že my se jako OSPOD nemáme do této rodiny vůbec plést. Takže těžko říct. I soudní dohled, který byl v této rodině stanoven, je zrušený, jo... Nevím, jestli nějaká opatření mají vůbec smysl, ale jelikož v tom konkrétním případě se to zkoušelo v rámci dohledu, ale soudy to prostě zrušily všechno.“* Otázkou vlastně zůstává, jakou má pravomoc orgán sociálně-právní ochrany dětí do této problematiky zasahovat, podotýká respondentka č. 6: *„Sociálně-právní ochrana dětí, za situace právní, která je teď, neudělá vůbec nic“*.

Kromě respondentky č. 6, uvedly ostatní, že za kladný případ, by považovaly surogátní mateřství jako pomoc párům, které nemohou mít své vlastní děti. Jinak převažují záporné aspekty.

Na otázku, zdali surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny po právní stránce, respondentky uvedly, že ano, a to i v případě navazující otázky, že v za situace, je-li náhradní matka vdaná, je do celého procesu vtažen i manžel matky, který se musí účastnit soudního jednání, u kterého bude popírat své otcovství k dítěti ze surogátního mateřství.

6.6.2 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska etického

Dotazované z velké většiny nepovažují surogátní mateřství za etické. Jedna z respondentek se vyjádřila tak, že etická rovina se odvíjí od toho, jak s tím ti dotyční naloží, tedy jak to pojmout a další respondentka nezaujala jasné stanovisko.

Surogátní mateřství je hodnoceno jako správné v případech, pokud je realizováno mezi příbuznými, ze zdravotních důvodů nebo v případě, kdy nedojde ke zneužití náhradní matky.

Mezi hlavní důvody, které vedou biologické rodiče k tomu přistoupit k možnosti surogátního mateřství, byly shledány respondentkami, zejména touha po vlastních dětech, tedy vlastních genech. Jako další důvod byl uveden závažný zdravotní stav.

Za příčinu, proč se ženy stávají náhradními matkami, považují respondentky zejména finanční kompenzaci. Dotazovaná č. 2 a č. 1 také sdělily, že se může jednat o nezištnou pomoc.

S ostatními názvy surogátního mateřství, jako například „děloha na leasing nebo děloha k pronajmutí“, se všechny ztotožňují.

K problematice náhradního mateřství v Indii, či Rumunsku, zda je v tomto jednání lidí v těchto zemích nějaká etika odpověděly účastnice tak, že nikoli. Ovšem s přihlédnutím na to, že se jedná o jinou zemi, jiné mravy s chudým obyvatelstvem.

Názory na to, jaké by mělo být postavení surogátní matky s ohledem na nejlepší zájem dítěte se lišily. Respondentka č. 1 uvedla, že by dále neměla ve vztahu k dítěti figurovat. Stejně tak na toto pohlíží i dotazovaná č. 2: *„A ta matka, že do toho šla, ona je dospěla, ona je své svéprávná, ona by měla umět posoudit následky svých činů, tak jako bohužel, jako. Dítě předala a prostě, jako holt nemá práva. Ztratila šanci na to, mít na dítě jakýkoli nárok. Takže tohle právo, bych jí prostě neponechávala. Jakmile dítě už odevzdá, tak prostě je mi líto“*. Současně ale by toto ponechaly na vůli dítěte a k tomuto se přiklání i respondentka č. 5. Tři dotazované se přiklání k možnosti, že by se náhradní matka měla ve vztahu k dítěti vyskytovat, pouze však v rámci nějakého přirozeného procesu, například jako teta. Jedna dotazovaná nedokázala odpovědět a další tuto otázku považuje za etické a psychosociální dilema.

Tři dotazované přistupují k devalvaci člověka a podstaty mateřství tak, že k tomuto jevu skutečně prostřednictvím náhradního mateřství dochází. Respondentka č. 6 se k tomuto názoru také přiklání, s následující výjimkou: *„K devalvaci člověka, to je těžké, jo.. A to proč, to dělá, to že je to často skutečně z důvodů finančních ale takových jako, do kterých se ona často nedostala sama vlastní zásluhou, to je otázka systému, ve kterém žijeme. To je jenom jeden z důsledků toho v čem žijeme.“* Dále pak respondentka č. 1 uvedla, že pokud se jedná o nezištnou pomoc, tak k tomuto jevu nedochází, ale pokud se jedná o ziskové důvody, k devalvaci dochází.

Jako další rizika respondentky spatřují například ve věku objednatelského páru, že se nezkoumá osobnost páru jako například u osvojitelů, také riziko, že pokud lidé disponují větší částkou peněz mohou si dovolit vše, i si koupit dítě. Také sem řadí

nepřirozenost celého procesu a riziko do jaké rodiny se vlastně dítě dostane touto cestou. Respondentka č. 6 uvedla, že surogátní mateřství je jedno velké riziko z důvodu, že tento institut není právně ukotven a pojí se na něj spousta nevyřešených otázek.

U poslední otázky, zdali surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny z hlediska etického, se všechny dotazující jednoznačně shodly, že ano.

6.6.3 Postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany z hlediska psychosociálního

Respondentky na první otázku, zdali má surogátní mateřství nějaké dopady na dítě, odpověděly shodně, že ano. Například dotazovaná č. 3 uvedla: *„Myslím si, že určitě jo, že to dítě může mít v sobě prostě nějaký stres. Může se začít projevovat nestandardně. Může mít i tiky, může mít nějaký až třeba i schizofrenii, cokoli, nebo je tam i nějaká genetická zátěž. A může mít koktavost. Myslím si, že může mít problémy s navazováním vztahů s vrstevníky nebo i s partnerskými vztahy.“*

Co se týče vlivu náhradního mateřství na duševní vývoj dítěte taktéž se všechny shodly na tom, že tato forma mateřství ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Zazněly názory, že například se dítě může cítit ve své rodině vykořeněné, může mít pocit, že mu něco chybí a také že může být dítě podprahově odmítnuto náhradní matkou.

Surogátní mateřství podle dotazovaných má vliv na citovou vazbu dítěte. Dvě respondentky se vyjádřily tak, že je to individuální záležitost, ale vliv nevylučují. Účastnice výzkumu č. 4, uvedla: *„Je dokázaný, že citová vazba dítěte mezi matkou a dítětem začíná už v těhotenství a fakt, že po porodu je tato vazba fatálně přerušena z důvodu toho, že náhradní matka musí odevzdat dítě, tak to samozřejmě ovlivní a řekla bych, že i naruší tu citovou vazbu její kvalitu, a to i v budoucnosti života tohoto človíčka.“*

Podobný postoj zaujaly respondentky, zda je ovlivněna identita dítěte, kde se opět všechny shodly na tom, že surogátní mateřství má vliv na identitu dítěte. Respondentka č. 2, sdělila: *„Výzkumy na to, že je prostě zásadní prenatální období a že dítě ovlivňuje, to už tady máme. A jako popírat to, že devět měsíců se dá vymazat tím, že prostě, nebo dnes narození, je prostě jako totální kravina. S tím souvisí pak i porod a tak dál. Prostě zážitky z porodu, nevědomí prostě ukládaný někam do našeho podvědomí.“* Respondentka č. 6 k této otázce, uvedla: *„Většinou tu identitu si dítě tvoří v souvislosti se vztahy s rodiči se širší rodinou, a pokud má dojem, že tam nepatří,*

dojem, který nemá, jak vysvětlit, podložit, tak to může být obrovský problém. A těžko říct, kam až to může zajít. A ono bývá častější, nebo to tak aspoň vypadá, že ty děti, které pochází jako z, nebo jsou zplozeny jinak než obvykle, nebo jsou umístěny do jiné rodiny, byť třeba hned po narození, tak většinou bývají mnohem citlivější a vnímavější jako právě k takovým to věcem.“

Názory na to, zdali je období surogace pro náhradní matku psychicky náročné, odpověděla polovina dotazovaných, že určitě ano. Podle respondentky č. 2 musí ta náhradní matka zažít vždy nějakou vnitřní turbulenci. Dotazovaná č. 5 k této otázce uvedla, že období surogace musí být určitě psychicky náročné. A pokud tvrdí, že ne, tak si akorát udělala obrovskou obrannou reakci. Dvě z respondentky tento problém spíše připisují povaze matky a řadí ho mezi individuální záležitost. Jedna z respondentek odpověděla, že si nemyslí, že by bylo toto období nějak zvlášť psychicky náročné.

U další otázky dotazované uváděly pozitivní a negativní vlivy surogace na náhradní matku. Mezi ty pozitivní vlivy řadily:

- finanční částka, zvýšení si životní úrovně,
- dobrý pocit, že někomu pomůže,
- přinese dítě těm, kteří je mít nemohou,
- je ráda, že dítě donosila zdravé,
- zvýšení sebevědomí

Nejvíce se shodovaly na názoru, že si takto náhradní matka přijde k velké finanční odměně a dojde ke zvýšení její životní úrovně.

Mezi negativní vlivy řadily zejména:

- zdravotní komplikace,
- psychické problémy,
- problémy v rodině a ve vztazích,
- prohloubení sociálního vyloučení

Vlivy pozitivní i negativní jsou v jakémsi rovnoměrném poměru. Avšak si myslím, že mnohé negativní následky mohou mít dlouhodobější a závažnější následky.

U poslední otázky se opět všechny respondentky shodli na tom, že surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny náhradní matky i v této psychosociální rovině. Vždy byla respondentkami zmíněna problematika toho, jak se s touto situací vyrovnávají vlastní děti náhradní matky a jak dětem po porodu vysvětlit, kde je

narozené dítě. Mimo výše uvedené také dotazované zmiňovaly i reakce a vztahy se širší rodinou a okolím, ve které rodina žije.

7 Diskuze

Sociální pracovníci mají povědomí o této problematice, dokonce se s ní v rámci svého výkonu povolání setkali. Postoj sociálních pracovníků z hlediska právního však není zcela jednoznačný, a to zejména v oblasti právního ukotvení a v zásahu orgánu sociálně-právní ochrany dětí do náhradního mateřství. Oba protichůdné názory mají svá opodstatnění. V čem je však postoj zřetelný, je právo dítěte na to znát svůj původ. Toto subjektivní právo dítě, by mělo být prioritou při jakékoli činnosti státu, jak uvádí Pauknerová a Tomášek.⁸⁹ Dále za jediný klad surogátního mateřství, je považována pomoc neplodným párům, což se ztotožňuje i s informacemi v teoretické části. Obecně však převažují záporné názory. V případě surogátní smlouvy zazněl negativní názor respondentky, že nikdy není v pořádku, když se člověkem zachází jako s věcí. Toto tvrzení je shodné i s dalším faktem, že lidské bytosti nejsou objektem, nýbrž subjektem práv.⁹⁰ Dle názorů respondentek zasahuje surogátní mateřství zasahuje do fungování rodiny náhradní matky i z hlediska právního. Totéž vyplývá i z odborné literatury, kdy při přijetí dítěte do péče biologických rodičů musí biologický otec uzнат dítě za své a biologická matka pak toto dítě adoptovat. V případě, že je náhradní matka vdaná, pak musí její manžel otcovství popřít, což se provádí v rámci soudního jednání. Když tedy zhodnotím všechny poskytnuté odpovědi respondentek a informace, které uvádím v teoretické části práce, tak teoretické a výzkumné poznatky zaujímají podobná stanoviska. Celkový postoj sociálních pracovníků k této problematice je spíše negativní, a to proto, že tento institut není právně ošetřen a není tedy zcela uchopitelný a orgán sociálně-právní ochrany dětí v takových to případech nemůže jednat a popřípadě dítěti pomoci, nebo zabránit tomu, aby se dítě dostalo do nevhodného rodinného prostředí.

Postoj sociálních pracovníků k surogátnímu mateřství z hlediska etického je vyjádřen jako etické riziko. Jako problematický tento institut také považují mnozí

⁸⁹ Srov. PAUKNEROVÁ, M., TOMÁŠEK, M.: *Nové jevy v právu na počátku 21. století a proměny soukromého práva: Právní biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte znát svůj původ*. Praha, 2009, s. 264

⁹⁰ Srov. ZEMAN, M.: *Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku – promarnění příležitost?* [online]. EPRAVO.CZ.2013 [cit. 13.10.2016]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitost-87962.html>

autoři. Pouze v případech, kdy je k němu přistupováno ze zdravotních důvodů nebo je realizováno v příbuzenské linii je spíše akceptováno. Tento fakt se připouští i v § 804 občanského zákoníku, kde se v odstavci u osvojení uvádí, že osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci, což však neplatí v případě náhradního mateřství. Co se týče dehumanizace náhradní matky jsou postoje odborníků a sociálních pracovníků v podstatě stejné. Respondentky se vyjádřily se tak, že dochází prostřednictvím surrogátního mateřství k devalvaci a podstaty mateřství. K tomuto názoru přistupuje i Kukla, který taktéž poukazuje na dehumanizaci oné těhotné, která se v podstatě stává nástrojem přání neplodného páru za hranicí lidské přirozenosti.⁹¹ Za hlavní důvod rozhodnutí žen pro surrogátní mateřství respondentky považují vysokou finanční odměnu, která náleží za donošení dítěte náhradním matkám, což souvisí i s tvrzením, že surrogátními matkami se stávají ženy z nižších tříd, sociálně slabé a ženy z rozvojových zemí. Vysoká finanční odměna odporuje etickému jednání. Jasný postoj byl také zaznamenán směrem k dopadům surrogátního mateřství na fungování rodiny náhradní matky.

Postoj sociálních pracovníků k surrogátnímu mateřství z hlediska psychosociálního je ve své podstatě záporný a to proto, že dle jejich názorů může docházet k ovlivňování a narušení duševního vývoje dítěte, jeho citové vazby, identity. Záporný postoj k surrogaci také podpořily negativní aspekty pro náhradní matku, do nichž respondentky řadili nejvíce zdravotní (fyzické) a psychické problémy. O psychosociálních problémech, které vyvstávají ze surrogátního mateřství pojednávají autoři Honzák, Kukla, Smolíková, kteří upozorňují na výše uvedená rizika, která zmiňují respondentky výzkumu. „Vypůjčená děloha“ není v zájmu dítěte a toto mateřství dle výzkumu Tieuo má destruktivní následky pro psychiku náhradní matky. A přestože zazněly i názory, že se do jisté míry jedná o individuální záležitost každé ženy, avšak rizika zde existují. Co se týče postoje respondentek, rozchází se v názorech na vztah náhradní matky a dítěte, kdy se polovina dotázaných vyjádřila, že by se tato žena v životě dítěte neměla vyskytovat a druhá polovina byla pro možnost, aby se s dítětem stýkala v rámci přirozeného procesu. Je však důležité brát v úvahu, že celý proces náhradního mateřství není přirozeným procesem, čemuž nasvědčuje i odborná literatura. Negativně respondentky vnímají i vliv surrogátního mateřství fungování rodiny oné ženy.

⁹¹ Srov. KUKLA, L. a kol.: *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha, 2016, s. 391

Závěr

Fenomén náhradního mateřství je poměrně komplikovaná a sporná záležitost z mnoha hledisek, což také vyplývá z obsahu mé práce.

Ve své práci jsem specifikovala vybrané aspekty ovlivňující náhradní mateřství a také jsem pomocí výzkumu zjistila postoj sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k této problematice, a tím tak naplnila stanovený cíl této práce. Obě dvě části mé práce vyjadřují rozporuplnost v názorech na tuto problematiku. Co však vyjadřuje stejnou podstatu všech protichůdných stanovisek, je ochrana mateřství, práv dítěte a zajištění jeho přirozeného vývoje a fakt, aby nedocházelo ke zneužívání tohoto institutu. Do jisté míry také tato práce může poskytnout náhled a hlubší zamyšlení se nad surogátním mateřstvím, s jehož existencí vyvstávají různá dilemata, mnoho právních a etických otázek a také rizik, která se dotýkají psychosociálního fungování jedince z náhradního mateřství, a to v jeho vývoji a budoucím životě.

Z mé práce vyplývá, že institut surogátního mateřství je rizikový a jeho realizace je složitá, a to ve všech vybraných aspektech. Po právní stránce je třeba tento institut uchopit a zakotvit tak, jako u narození dítěte přirozeným početím, aby se chránila práva všech zúčastněných osob, zejména pak narozeného dítěte. Je třeba dát náhradnímu mateřství pevně stanovený právní rámec. Existují však názory a postoje, které poukazují na to, že při právním ukotvení stát vlastně povoluje a svým způsobem dává veřejnosti najevo, že institut náhradního mateřství je zcela morálně a eticky správný. Jak však tuto problematiku právně uchopit je stále otázkou. Je zde podstatná překážka i v základním uspořádání vztahů, kdy předávání dítěte, by mělo být toto dítě předmětem smlouvy, což odporuje přímo zákonu. Lidské bytosti nejsou totiž objektem, nýbrž subjektem práv. V tomto smyslu existují smýšlení, že by bylo vhodné vzhledem k převažujícím negativnostem, etickým překážkám a skutečnostem, která odporují zákonům, surogátního mateřství zcela zakázat, což vyplývá i z postojů sociálních pracovníků.

Přípustnost surogátního mateřství z hlediska etického se ukazuje pouze v případech neplodného páru, nebo ve vážných zdravotních problémech ženy. Náhradní mateřství pak bývá jedinou možností proto, mít své vlastní dítě. Přijatelnost je zjevná i v situacích donošení dítěte ženou v příbuzenské linii a zejména ve formě nekomerčního pojetí, tedy uskutečnění surogátního mateřství bez úplaty. Vysoká finanční odměna, však bývá ve většině případů jedinou motivací k tomu, aby ženy náhradní mateřství podstoupily.

Z hlediska psychosociálního jsou také zjevné obavy zejména v důsledcích surogátního mateřství na psychický stav náhradních matek, sociálních dopadů na její rodinu, a především pak následků, které mohou negativně ovlivnit na vývoj dítěte včetně narušení citové vazby, identity a duševního zdraví.

Problematika surogátního mateřství zůstává stále „otevřená“ a je třeba k ní zaujmout jasné stanovisko i vzhledem ke skutečnosti, že se tento institut běžně v naší společnosti praktikuje. V jiném případě pak dochází k tzv. lidové tvořivosti a ke zneužívání tohoto institutu. Současná právní úprava pouze poukazuje na možnost náhradního mateřství v případě příbuzenské linie, ale toto je vzhledem ke složitosti této problematiky nedostačující a do jisté míry tento postoj oplývá prvky alibismu ze strany státu.

Seznam použité literatury a ostatních zdrojů

Seznam odborné literatury

BARTŮNĚK Petr, PTÁČEK Radek a kol.: *Etika a komunikace v medicíně*. Grada, Praha, 2011. ISBN 978-80-247-3976-2

DAVID, Roman: *Práva dítěte*. Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-076-8

DOLEŽEL, Tomáš., MALÍŘ, Jan: *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a zdravotnictví: Současný stav a perspektivy*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2016. ISBN 978-80-7552-224-5

DOSTÁL, Jiří: *Etické a právní aspekty asistované reprodukce*. Olomouc, Univerzita Palackého, 2007. ISBN 978-80-244-1700-4

HADERKA, Jiří: *Surogační mateřství*. Právny obzor, 1986, roč. 10, č. 10

HOLÁ, Edith.: *O ženách a lásce*. Jota, Brno, 2014. ISBN 978-80-7462-546-6

KUKLA, Lubomír a kol.: *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Grada, Praha, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1

LOJKOVÁ, Jana: *COFOLA 2010: Evading the law in the case of surrogacy agreements*. Brno, Masaryk Univerzity, 2010. ISBN 978-80-210-5151-5

MITLOHNER, Miroslav, SOVOVÁ, Olga: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Gaudeamus, Hradec Králové, 2015. ISBN 978-80-7435-552-3

PAUKNEROVÁ, Monika, TOMÁŠEK, Milan: *Nové jevy v právu na počátku 21. století a proměny soukromého práva: Právní biologické a sociální rodičovství ve světle práv dítěte znát svůj původ*. Karolinum, Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1687-2

POLICAR, Radek., TĚŠINOVÁ, Jolana., ŽDÁREK, Roman: *Medicínské právo*. C. H. Beck, Praha, 2011. ISBN 978-80-7400-050-8

SUK, Milan, ŠÍMA, Alexandr: *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. C. H. Beck, Praha, 2010. ISBN 978-80-7400-327-1

STRÍTECKÝ, Vít, TOPINKA Daniel, et al.: *Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v teorii a praxi*. La Strada, Praha, 2013. ISBN 978-80-87558-11-9

Seznam elektronických zdrojů

BUBLEOVÁ, Věduna, VRÁNOVÁ, Alena: *Identita dítěte – Každé dítě hledá svůj původ, potřebuje znát své kořeny*. [online]. [cit. 22.11.2016]. Dostupné z: <https://www.google.cz/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=V%C4%9Bduna+Bubleov%C3%A1+-+Identita+d%C3%ADt%C4%Bte>

Etika a morálka – úvod do problematiky. [online]. [cit. 10.11.2016]. Dostupné z: <http://www.eapraha.cz/beran/docs/kr3s/etikauvod.pdf>

FIGO. *Ethical issues in obstetrics and gynecology*. 2009. [online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: <http://www.figo.org/files/figo-corp/Ethical%20Issues%202009%20-%202012%20pdf.pdf>

HOBZOVÁ, Hana: *Surogátní mateřství: mohou psychologické výzkumy svědčit pro přijetí v praxi?* Časopis pro psychosomatickou a psychoterapeutickou medicínu, Psychosom, 2016 [online]. [cit. 11.10.2016]. Dostupné z: http://www.psychosom.cz/?page_id=4453

HONZÁK, Radkin.: *Děloha není futrál na dítě*. [online]. [cit. 10.11.2016]. Dostupné z: <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/deloha-neni-futral-na-dite-450302>

HONZÁK, Radkin: *Děloha na leasing a proč jsem proti*. [online]. [cit. 21.11.2016]. Dostupné z: <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/deloha-na-leasing-a-proc-jsem-proti-444354>

JÁNSKÁ, Lucie: *Konec tabu. Stovky dětí v Česku porodily náhradní matky. Prvnímu je už 21*. [online]. 2014 [cit. 27.10.2016]. Dostupné z: http://relax.lidovky.cz/ja-nahradni-matka-0e2-/zdravi.aspx?c=A140721_204119_ln-zdravi_jzl

LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky. [online]. [cit. 12.10.2016]. Dostupné z: <http://www.slu.cz/slu/cz/poradenska-centra/docs/listina-zakladnich-prav-a-svobod>

LSVD: *Lesben-und Schwulenverband*. [online]. [cit. 27.10.2016]. Dostupné z: <https://www.lsvd.de/recht/ratgeber/leihmutterchaft.html>

Právní linka. *Rozvod: Určování otcovství*. [online]. [cit. 07.01.2016]. Dostupné z: <http://www.pravnilinka.cz/bezplatna-pravni-poradna-zdarma/urcovani-otcovstvi>

REPROMEDA, Centrum reprodukční medicíny. *Náhradní – surrogátní mateřství*. [online]. [cit. 11.10.2016]. Dostupné z: <http://www.repromeda.cz/poskytovana-pece/diagnostika-a-lecba-neplodnosti/umele-oplodneni-metody/nahradni-surogatni-materstvi/>

ZEMAN, Milan: *Náhradní mateřství v novém občanském zákoníku – promarnění příležitost?* EPRAVO.CZ.2013 [online]. [cit. 13.10.2016]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/nahradni-materstvi-v-novem-obcanskem-zakoniku-promarnena-prilezitost-87962.html>

ZEMANDLOVÁ, Anna: *Současnost a budoucnost právní regulace surrogátní mateřství u nás*. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2012 [online]. [cit. 10.10.2016]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rodicovstvi/Zeman_dlovaAnna.pdf

Seznam použitých zákonů

ZÁKON č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Úplné znění zákona: Rodinné právo*. Sagit, Ostrava, 2012, číslo 900.

ZÁKON č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Úplné znění zákona: Rodinné právo*. Sagit, Ostrava, 2014, číslo 996.

ZÁKON č. 40/2009 Sb., trestní zákon

Seznam ostatních zdrojů

BRZOBOHATÁ Dana: *Náhradní mateřství*. Praha, 2010, bakalářská práce. Univerzita Karlova

FIALKOVÁ, Ivana: *Vybrané sociální a právní aspekty náhradního mateřství*. Hradec Králové, 2015, diplomová práce. Univerzita Hradec Králové

FRYDRYCHOVÁ, Jana: *Etické aspekty náhradního mateřství z pohledu odborníků*. Zlín, 2012, diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

JIRMANOVÁ, Barbora: *Právní a sociální aspekty surogáčního mateřství*. Brno, 2010. diplomová práce. Masarykova univerzita

KUBÍKOVÁ, Lucie: *Psychosociální problematika náhradního mateřství*. Praha, 2015. bakalářská práce. Univerzita Karlova

MOTTLOVÁ, Karla: *Určování mateřství*. Brno, 2008, diplomová práce. Masarykova univerzita

DVOŘÁKOVÁ, Romana: *Náhradní mateřství*. Olomouc, 2015, diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci

RUSNÁKOVÁ, Petra: *Surogátní mateřství*. Brno, 2016, bakalářská práce. Univerzita Karlova

ŠTENCLOVÁ, Barbora: *Právně etické otázky náhradního mateřství*. Brno, 2015, diplomová práce. Masarykova univerzita

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 2 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 3 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 4 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 5 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Příloha č. 6 – polostrukturovaný rozhovor

- rozhovor se sociálním pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí

Přepis rozhovorů přiložen na CD.

Otázky pro polostrukturovaný rozhovor

Úvodní otázky k rozhovoru

- Můžete mi prosím říci něco o sobě? Jaký je Váš věk, vzdělání?
- Jak dlouho pracujete v oblasti sociálně-právní ochrany dětí?
- Setkala jste se při výkonu svého povolání se surogátním mateřstvím? Pokud ano, ovlivnilo to Váš profesní pohled a postoj k této problematice?
- Máte povědomí o tom, že se surogátní mateřství v České republice běžně praktikuje?

1. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska právního?

- Charakterizujte prosím, jak je v České republice právně ošetřeno surogátní mateřství?
- Uzákonila byste jako sociální pracovnice sociálně-právní ochrany dětí, aby se surogátní mateřství stalo zcela legální záležitostí v České republice a popřípadě za jakých podmínek?
- Jak současná legislativa hájí práva dítěte v případě surogátního mateřství?
- Dítě má právo znát svůj původ. Jaký je Váš názor na toto právo dítěte u surogátního mateřství? (tato otázka je dále rozebírána u postoje etického i psychologického).

- Jak by měly podle Vás přistupovat orgány sociálně-právní ochrany dětí k dětem ze surogátního mateřství? Popřípadě, myslíte si, že je nutné dítě ze surogátního mateřství právně chránit? Pokud ano, jaká další opatření by byly v tomto případě?
- Jak hodnotíte institut surogátního mateřství z hlediska kladů a záporů?
- Myslíte si, že surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny surogátní matky v případě, že je vdaná a má vlastní děti?
- Jaké právní dopady má surogátní mateřství na manžela surogátní matky?

2. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska etického?

- Jak posuzujete surogátní mateřství z hlediska etiky?
- V jakém případě byste uznala, že je surogátní mateřství správné?
- Jaké hlavní důvody vedou, podle Vás, biologické rodiče k rozhodnutí pro surogaci?
- Z jakého důvodu se podle Vás ženy stávají surogátními matkami?
- Surogátní mateřství má také spoustu dalších názvů jako například děloha k pronajmutí či děloha na leasing? Do jaké míry vystihují tyto názvy podstatu věci?
- V jiných zemích jako například v Indii, Rumunsku apod., je institut surogátního mateřství povolen, dokonce jde o velký byznys. Jaký na toto máte názor? Je v tomto jednání lidí nějaká etika?
- Jaké by mělo být postavení surogátní matky s ohledem na nejlepší zájem dítěte?
- Jaký je Váš názor na to, že prostřednictvím surogátního mateřství může docházet k devalvaci člověka a podstaty mateřství?
- Spatřujete nějaká další etická rizika, která vyplývají ze surogátního mateřství?
- Myslíte si, že surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny surogátní matky v případě, že je vdaná a má vlastní děti?

3. Jaký je postoj sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí k surogátnímu mateřství z hlediska psychosociálního?

- Může mít surogátní mateřství podle Vás nějaké dopady na dítě?
- Jaký vliv má surogátní mateřství na duševní vývoj dítěte?
- Jaký vliv má surogátní mateřství na citovou vazbu dítěte?
- Jaký je Váš názor na vliv surogátního mateřství na identitu dítěte?

- Je podle Vás pro surogátní matku období surogace psychicky náročné? Pokud ano, uveďte proč?
- Jak vnímáte vliv surogátního mateřství na surogátní matku? Uveďte, jaké pozitivní. Uveďte, jaké negativní.
- Myslíte si, že surogátní mateřství ovlivňuje fungování rodiny surogátní matky v případě, že je vdaná a má vlastní děti?

Abstrakt

NĚMCOVÁ, K.: *Vybrané aspekty ovlivňující problematiku surogátního mateřství*. České Budějovice 2017. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce.

Vedoucí práce: J. Mišovič.

Klíčová slova: surogátní mateřství, aspekty, práva dítěte, právní problematika, postoj sociálních pracovníků

Bakalářská práce se zabývá problematikou surogátního mateřství, a to jednak z hlediska teoretického uchopení, kde popisují právní, etické a psychosociální aspekty ovlivňující náhradní mateřství, tak z hlediska praktického. Pomocí kvalitativního výzkumu zjišťují postoje sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k této problematice.

Práce řeší problematické aspekty v aplikaci surogátního mateřství v praxi z hlediska právního ukotvení, etického uchopení a psychosociálních důsledků, a to včetně postojů sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany. Tato práce by měla poukázat na rozporuplnost a na rizika, která vyplývají z uskutečnění náhradního mateřství. Výzkum ukazuje různé postoje, co se týče právního ukotvení surogátního mateřství. Co však mají protichůdné názory společné je fakt, aby nedocházelo ke zneužívání tohoto institutu, tudíž ve výsledku jde o stejný účel. Jak z hlediska etického, tak z hlediska psychosociálního jsou postoje sociálních pracovníků podobné a náhradní mateřství považují za rizikové a problematické.

Tento institut je třeba neponechávat právně neupravený a stanovit v tomto případě jasné hranice a jasná pravidla, aby tak nedocházelo ke zneužití institutu surogátního mateřství a současně se také předcházelo všem negativním dopadům.

Abstract

NĚMCOVÁ, K.: *Selected aspects affecting the issue of surrogate maternity*. České Budějovice 2017. Thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Ethics, Psychology and Charity Work.

Thesis Supervisor: J. Mišovič

Keywords: surrogate maternity, aspects, rights of the child, legal issue, attitude of social workers

The Bachelor thesis deals with the problematics of surrogate maternity, firstly focused on theory, which describes legal, ethical and psychosocial aspects having influence on surrogacy, secondly is focused on practise. Through qualitative research find out attitude of social workers who work with social and legal child protection to this problematic.

The thesis solves problematic aspects in application of surrogacy in practise use from the legal and ethical side and psychosocial consequences including attitudes of workers with social and legal protection. This thesis should point out the inconsistency and risks arising from implementation of surrogacy. The research shows different attitudes of legal surrogacy. What have conflicting views in common is fact to not be abused this institute and having finally the same purpose. The attitudes of social workers are similar and consider surrogacy to be risky and problematic from an ethical and psychosocial side of view.

It is necessary don't let the institute to be legally unprepared and set clear boundaries and rules to don't be abused of surrogacy institute and prevent any negative impacts.